

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav románských studií

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Veronika Vrublová

Modální užití imperfekta

Model Use of the Imperfect Tense

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Jiří Špaček

Praha

Poděkování

Chtěla bych poděkovat především vedoucímu této práce Mgr. Jiřímu Špačkovi za zprostředkování užitečných podkladů, za jeho cenné rady, ochotu a vstřícnost. Poděkování pak dále směřuje i k mé rodině, která mi byla během studia oporou.

Prohlášení autorky

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny využití prameny a literaturu.

V Praze dne 27.7.2012

Veronika Vrublová

Klíčová slova: italsština, imperfektum, modální užití, vid

Key words: Italian, Imperfect, modal use, aspect

Abstrakt

Tato práce se věnuje problematice italského imperfekta spojené s jeho modálním užitím. V práci jsou představeny nejdříve temporální vlastnosti imperfekta, poté je stanovena hranice mezi jeho temporálním a modálním užitím. Následuje výčet jednotlivých situací, ve kterých má imperfektum modální charakter. S modálním užitím imperfekta úzce souvisí i problematika vidu, proto jsou v práci představeny i různé vidové polohy, které imperfektum dokáže zachytit. Závěrečná část práce objasňuje, proč právě imperfektum má ze všech italských časů nejsilnější sklon k modalitě.

Abstract

The thesis focuses on the Italian Imperfect tense, and the main emphasis is given to its modal use. The first part of the thesis presents the Imperfect in its temporal use, then a limit between the temporal use and the modal one is set. The next part is completely dedicated to situations where the Imperfect attains its modal character. An important quality of the Imperfect tense is the imperfective aspect and therefore it is considered in the thesis as well. The final part tries to find an answer to the huge flexibility and such a strong inclination of the Imperfect to modal uses.

OBSAH

1. Úvod	6
2. Temporální užití imperfekta	8
2.1 Neohraničené děje v minulosti	8
2.2 Pravidelně se opakující děje v minulosti (Imperfetto iterativo)	9
2.3 Popis stavu v minulosti (Imperfetto descrittivo)	10
2.4 Zároveň probíhající děje v minulosti (Imperfetto di simultaneità).....	12
2.5 Probíhající minulý děj, do kterého zasáhl jiný děj v minulosti	13
2.6 Nepřímá řeč (Il discorso indiretto)	13
2.6.1 Polopřímá řeč (Il discorso indiretto libero)	15
2.7 Imperfektum jako plusquamperfektum	16
2.8 Sousednost časů (Futuro nel passato)	16
3. Modální užití imperfekta	18
3.1 Imperfektum zdvořilostní (Imperfetto di modestia, imperfetto attenuativo, imperfetto di cortesia).....	19
3.2 Imperfektum ireálné (Imperfetto di irrealità)	21
3.2.1 Imperfektum hráčské (Imperfetto ludico)	21
3.2.2 Imperfektum snové (Imperfetto onirico, Imperfetto fantastico).....	22
3.3 Imperfektum vypravěčské (Imperfetto narrativo)	24
3.3.1 Imperfektum historické (Imperfetto storico, Imperfetto cronistico).....	25
3.3.2 Imperfektum novinářské (Imperfetto del giornalismo).....	26
3.4 Imperfektum epistemicko-doxastické (Imperfetto epistemico-doxastico)	26
3.5 Imperfektum plánovací (Imperfetto di pianificazione).....	29
3.6 Imperfektum hypotetické (Imperfetto ipotetico)	29
3.7 Imperfektum konativní (Imperfetto di conato, Imperfetto imminente).....	32
3.8 Imperfektum hypokoristické	36
4. Aspektuální vlastnosti imperfekta	37
4.1 Imperfektum jako nedokonavý děj	37
4.1.1 Progresivní vid	38
4.1.2 Habitální vid	39
4.1.3 Průběžný vid	40
4.2 Imperfektum jako dokonavý děj.....	41
5. Interpretační klíč k modálnímu užití imperfekta	43
6. Závěr	45
RESUMÉ	47
SUMMARY	48
RIASSUNTO	49
BIBLIOGRAFIE	52

1. Úvod

Tato práce si klade za cíl představit blíže problematiku italského imperfekta a zachytit ho v celé jeho komplexnosti. Práce se bude věnovat temporálním a aspektuálním vlastnostem imperfekta, hlavní důraz však bude kladen především na jeho modální užití, které je často považováno za atypickou či abnormální schopnost tohoto minulého času. Imperfektum dalece přesahuje případy, ve kterých vystupuje jako nositel minulosti. O jeho širokém rozsahu svědčí také slova italského lingvisty Bertinetta:

*Tra i Tempi dell'Indicativo, l'Imperfetto [...] è certo quello che presenta la maggior duttilità di significato e la più ampia varietà d'impiego.*¹ [Imperfektum mezi časy oznamovacího způsobu představuje bezesporu největší flexibilitu významu a nejširší možnosti použití.]

Právě flexibilita imperfekta a jeho mnohačetné využití v rozličných jazykových situacích se staly inspirací pro tuto práci. Imperfektum je italský minulý čas, který mimo své kanonické užití, tedy zachycení minulosti, dokáže v některých případech vyjádřit i přítomnost nebo budoucnost, stejně jako je schopen značně pozměnit modalitu věty. Problematika imperfekta je v této práci rozdělena do čtyř hlavních okruhů: temporální, modální, aspektuální užití imperfekta a interpretační klíč k jeho modálnímu užití.

První okruh *Temporální užití imperfekta* představí imperfektum v jeho tradičním užití a zachytí jeho základní vlastnosti, které se stanou výchozím prvkem i pro následující kapitoly.

Další kapitola *Modální užití imperfekta* nabídne ucelený přehled jednotlivých modálních užití imperfekta a základních principů, ze kterých dané modální užití vychází.

Ve třetím okruhu *Aspektuální vlastnosti imperfekta* bude imperfektum nazíráno z pohledu vidu. V této kapitole bude pozornost zaměřena především na schopnost imperfekta vyjadřovat vid, a to jak nedokonavý, který je mu vlastní, tak i vid dokonavý. Kategorie vidu bývá v italské lingvistice často neprávem opomíjena, neboť italská slovesa sama o sobě (na rozdíl od češtiny) nerozlišují vid dokonavý a nedokonavý. Přibývá však lingvistů, kteří se otázkou vidu italských sloves zabývají a zdůrazňují její důležitost a provázanost, a to nejen uvnitř imperfekta, ale uvnitř celého slovesného systému. Proto ani tato práce neopomíjí aspektuální vlastnosti imperfekta, ačkoli si je neklade za primární cíl,

¹ Becker, M., *Modality and Mood in Romance*, Berlin: De Gruyter, 2010, s. 39

ale chápe je jako neodmyslitelnou část ke správnému pochopení imperfekta v jeho modálním užití.

Čtvrtá kapitola *Interpretační klíč modálního užití imperfekta* se zamyslí nad otázkou, zda existuje jednotné odůvodnění modality imperfekta.

Cílem této práce by mělo být zodpovězení otázky, proč právě imperfektum, na rozdíl od ostatních italských časů, je schopno tak velké významové flexibility a proč tak často přesahuje své temporální užití. V neposlední řadě se tato práce pokusí zodpovědět otázku, zde je oprávněné považovat modální užití za atypickou vlastnost imperfekta, tedy za vlastnost, která mu není vlastní, ale je vlastností získanou.

2. Temporální užití imperfekta

V této kapitole bude blíže představeno imperfektum ve svém tradičním použití, tedy v případech, kdy je jeho hlavním cílem vyjádření minulosti. Do této kapitoly jsou zařazeny i temporální vlastnosti imperfekta, které se nutně neupínají k vyjádření minulosti, ale mají deiktický charakter, který je tomuto užití imperfekta vlastní.

2.1 Neohraňené děje v minulosti

Imperfektum se tradičně používá pro děje, které nejsou v minulosti přesně vymezeny. Níže uvedené příklady z *Mluvnice italštiny* (Hamplová, 2004, s.188) ukazují, že děj nemusí být na časové přímce vůbec určený (1), někdy může být znám jen jeho počátek (2), jindy zase jen konec děje (3) a někdy lze v průběhu celého děje časově vymezit pouze jeden bod v celém jeho trvání (4). Ve všech těchto příkladech zachycuje imperfektu děj v jeho trvání, nesusoustrdí se pouze na počátek či konec, jako tomu zpravidla bývá u perfektních tvarů. Tohle tvrzení podpoří věta se slovesem v perfektním tvaru (5), která stojí v opozici k větě (4). Věta (5) pouze konstatuje skutečnost, ale nepopisuje ji.

(1) *Sapeva bene due lingue romanze.* [Uměla dobře dva jazyky.]

(2) *Era dal 1995 che ci conoscevamo.* [Znali jsme se od roku 1995.]

(3) *Fino all'anno scorso questi problemi non li aveva.* [Až do minulého roku tyto problémy neměla.]

(4) *Ieri sera alle otto lavoravamo ancora.* [Včera večer v osm hodin jsme ještě pracovali.]

(5) *Ieri abbiamo lavorato.* [Včera jsme pracovali.]

Není důležité, nakolik jsou od sebe vzdálené časy výpovědi a samotného děje, neboť imperfektum dokáže zachytit děje velmi vzdálené (6) i děje, které jsou velmi blízce svázány s přítomností (7).

(6) *Nell'antichità, gli uomini adoravano il fuoco come una divinità.* (Renzi, 1988, s.78)
[Ve starověku lidé uctívali oheň jako svého boha.]

(7) *Meno male che sei arrivato! Temevo già che te ne fossi scordato.* (ibid.) [Zaplat' pánbůh, že jsi přijel! Už jsem se bál/a, že jsi na to zapomněl.]

Jinými slovy řečeno, nezáleží na vzdálenosti mezi „*Momento dell'Enunciato*“ (ME, čas výpovědi) a „*Momento dell'Avvenimento*“ (MA, čas děje). Z tohoto pohledu můžeme považovat imperfektum za zprostředkovatele subjektivního pojetí času.

V žádném z výše zmíněných případů nelze určit přesnou délku trvání děje, z toho tedy vyplývá, že jedním z charakteristických rysů imperfekta je jeho neurčitost a nepřesnost. To lze vypořádat i z následujícího příkladu:

(8) „*Vivevo in Australia e non volevo tornare in Italia.* (Bazzanella, 1987, s.19) [Žil jsem v Austrálii a nechtěl jsem se vrátit do Itálie.]

Pokud bude tato věta vytržena z kontextu, jen těžko z ní určíme, zda se mluvčí do Itálie vrátil či nikoli. Děj je zachycen ve svém průběhu a nejsou nám (ani implicitně) poskytnuty žádné informace o jeho možném ukončení.

2.2 Pravidelně se opakující děje v minulosti (*Imperfetto iterativo*)

Imperfektum je jako jediný minulý čas schopno vyjádřit opakování děje bez nutnosti použití lexikálních výrazů, které vyjadřují habituální charakter. Iterativního imperfekta se používá pro vyjádření děje ukončeného, který se v minulosti pravidelně opakoval (9). Dále se používá pro vyjádření dějů, jejichž průběh nebyl po určitou dobu přerušen (10). Pokud je však opakující se děj v minulosti přesně časově ohraničen a završen, používá se perfektních tvarů (11). Příklad (12) je velmi podobný příkladu (11), v obou větách se jedná o dobu jednoho měsíce, který byl už dovršen, v příkladě (12) ale do děje zasahuje jiný (dynamický) děj, a proto je imperfektum na místě.

(9) *Riposava ogni giorno dalle due alle tre.* (Lepschy, 2002, s.200) [Každý den od dvou do tří odpočíval.]

(10) *La Juve non perdeva da quindici giornate.* (ibid.) [Juventus čtrnáct kol neprohrál.]

(11) *Per un mese riposò ogni giorno dalle due alle tre.* (ibid.) [Po dobu jednoho měsíce odpočíval každý den od dvou do tří.]

- (12) *Da un mese riposava ogni giorno dalle due alle tre quando cominciò a soffrire di indigestione.* (ibid.) [Už měsíc odpočíval každý den od dvou do tří, když začal mít zažívací potíže.]

Opakování děje může být vedle samotného imperfekta podpořeno i lexikálními výrazy, nejčastěji v podobě adverbii, a to např. *sempre, spesso, ogni giorno, due volte al mese, ogni tanto* atd. Existují i slovesa, která už ze své podstaty vyjadřují opakování děje, používají se výhradně v imperfektu, jejich použití v perfektních časech je velmi vzácné. Takovými slovesy jsou např. *aver l'abitudine, solere, essere solito, usare*, všechny s významem „být zvyklý na něco, mít něco ve zvyku“.

- (13) *Egli soleva la sera leggere canti dell'Ariosto o del Boiardo agli amici.* (CODIS) [O večerech čítával přátelům zpěvy Ariosta a Boiarda.]
- (14) *All'inizio ero solita ascoltare con interesse e con una certa credulità quanto mi veniva riferito: ma poi mi sono fatta sorda e scettica.* (CODIS) [Zpočátku jsem byla zvyklá poslouchat se zájmem a s jistou důvěřivostí to, co mi bylo sdělováno: ale potom jsem se stala hluchou a nedůvěřivou.]

2.3 Popis stavu v minulosti (Imperfetto descrittivo)

Imperfektum je díky svému nedokonavému charakteru čas typický pro popis okolností děje nebo podmínek, ve kterých se hlavní děj odehrál. Zachycuje například stavy mysli, nálady, fyzické aspekty a charakterní vlastnosti osob, popis prostředí, jevů nebo i samotných dějů, pro které je jejich časové vymezení irelevantní a jimž imperfektum vtiskuje staticnost, ačkoli jejich původní charakter může být dynamický.

Imperfektum ale není jediný minulý čas, který disponuje popisnou funkcí. Tuto schopnost má i jednoduché perfektum (*passato remoto*), ačkoli této funkce využívá jen zřídka.

- (15) *Quella mattina fu come tutte le altre. I compaesani si divertirono un mondo. I compagni di viaggio, chiacchierando, gustarono la frutta e i pasticcini preparati da H., si raccontarono storielle buffe e si scambiarono confidenze finché non furono arrivati a Lublino.* (Hamplová, 1994, s.41) – [To ráno bylo jako všechna ostatní.

Krajané se ohromně bavili. Spolucestující si při povídání pochutnávali na ovoci a cukroví upečeném H., vyprávěli si legrační příběhy a vyměňovali si důvěrnosti, dokud nedojeli do Lublinu.]

Imperfektum je však pro popis děje vhodnější, protože ho dokáže zprostředkovat zajímavějším způsobem. Slovesa ve tvaru imperfekta vyjadřují staticčnost, a dají tak vyniknout dynamičnosti perfektních tvarů sloves, které posouvají vyprávění rychleji vpřed. Jak již bylo dříve předesláno, imperfektum zachycuje čas často velmi subjektivním způsobem. Používá se pro dokreslení situace, ve které se hlavní děj odehrával, je tedy na samotném mluvčím, jak na danou situaci nahlíží.

(16) „...era il più bel chiaro di luna: l'ombra della chiesa [...] si stendeva bruna e spiccata sul piano erboso e lucente della piazza, ogni oggetto si poteva distinguere, quasi come di giorno.“ (Manzoni, I Promessi Sposi, apud Hamplová, 1994, s.35)
[...byl nejjasnější měsíc: temný a ostrý stín kostela se rozprostíral na travnatou a zářící část náměstí, člověk mohl rozlišit každý předmět jako za bílého dne.]

Italské gramatiky označují upozadění jednoho děje vyjadřujícího staticčnost jako „descrizione di sfondo“.

(17) *Parlante A: L'anno scorso, facevo un viaggio.*
Parlante B: Ebbene, cos'è successo? (Renzi, 1988, s.73)

Na tomto příkladě vidíme, že mluvčí B chápe výpověď mluvčího A automaticky jako popis vedlejšího děje, tedy jako „una descrizione di sfondo“. K takovému pojetí výpovědi mluvčího A ho vede použití imperfekta i navzdory časovému vymezení. Pokud by mluvčí A chtěl pouze informovat o skutečnosti, že si minulý rok udělal výlet, použil by perfektních tvarů (ho fatto un viaggio, příp. feci un viaggio). Použitím imperfekta však tuto informaci upozaduje a mluvčí B tak správně očekává nějaký hlavní děj.

2.4 Zároveň probíhající děje v minulosti (*Imperfetto di simultaneità*)

Imperfektum jako jediný minulý čas dokáže vyjádřit souběžnost dějů. Perfekta se častěji soustředí na počáteční či konečný bod děje než na zachycení děje v jeho průběhu, jako to dokáže imperfektum. Renzi ve své gramatice (1988, s.76) uvádí příklad na rozdílnost mezi perfekty a imperfektem. Z příkladu (18) vyplývá, že perfekta, na rozdíl od imperfekta, nejsou schopna vyjádřit simultánnost dějů.

(18) *Fuori piove. Gina indossò un abito grigio. La stanza fu in disordine.*

(19) *Fuori pioveva. Gina indossava un abito grigio. La stanza era in disordine.*

Příklad (18) značí, že děje nastaly jeden po druhém, nebyla mezi nimi žádná souběžnost, a proto tato situace nedává moc smysl. Imperfektum v příkladě (19) demonstruje svou schopnost zachytit statické děje a dodat celému vyprávění koherenci. Příklad (19) můžeme také chápat jako upozaděný děj (*una descrizione di sfondo*), do kterého může zasáhnout nějaký dynamický děj.

Pro vyjádření souběžnosti se často využívá i spojek, nejběžnějšími spojkami jsou „*mentre*“ a „*quando*“. Spojka „*mentre*“ dodává větě durativní charakter, zatímco spojka „*quando*“ tento durativní charakter může, ale nemusí mít.

(20) *Mentre io facevo le pulizie, lui guardava la TV.* [Zatímco já jsem uklízela, on se díval na televizi.]

(21) *Quando Maria piangeva, sua madre la prendeva in braccio.* (Renzi, 1988, s.722) [Když Marie plakala, její matka ji brávala do náruče.]

(22) *Quando Maria chiamò, sua madre accorse.* (ibid.) [Když Marie zavolala, její matka přiběhla.]

V příkladě (21) je zároveň vyjádřena i habituálnost a spojka „*quando*“ je zde synonymem pro „*tutte le volte che*“. Zatímco v případě (22) jde o dva děje, které proběhly odděleně jeden po druhém, proto jsou zde také použity perfektní tvary sloves. I pomocí spojky „*mentre*“ jdou spojit věty s perfektními slovesnými tvary (23), ale přesto se lehce liší od souvětí s imperfektními tvary sloves (24).

(23) *Quel giorno, mentre Vanna ha studiato inglese nella stanza accanto, Marina si è esercitata al pianoforte.* (Renzi, 1988, s.76)

(24) *Quel giorno, mentre Vanna studiava inglese nella stanza accanto, Marina si esercitava al pianoforte.* (ibid.)

Souvětí (23) zachycuje konečný okamžik dvou dějů, které probíhaly zároveň. Imperfektum (24) však tyto dva děje zachycuje v jejich průběhu a nenaznačuje jejich ukončení. Čeština tuto nuanci ve svém slovesném systému nedokáže znázornit, a proto pro obě souvětí platí stejný překlad: [V ten den, zatímco Vanna se ve vedlejším pokoji učila angličtinu, cvičila Marina na klavír.]

2.5 Probíhající minulý děj, do kterého zasáhl jiný děj v minulosti

(25) *Quando Luca è caduto, Marco faceva le scale assieme a lui.* (Renzi, 1988, s.76)

Zde imperfektum demonstruje svou nedokonavou povahu děje, zatímco minulý čas prostý (*passato prossimo*) se tu projevuje jako jednorázový krátkodobý děj. Právě v těchto případech je velmi důležité dbát na správné použití časů, protože by mohlo snadno dojít ke změně významu:

(26) *Quando Luca è caduto, Marco ha fatto le scale assieme a lui.* (ibid.)

Souvětí (26) je, na rozdíl od souvětí (25), chronologicky řazené: Luca běžel po schodech sám a upadl. Marco, který ho viděl upadnout, k němu přiběhl a pomohl mu do schodů. Ve větě (25) spolu šli chlapi do schodů, když v jednom okamžiku Luca upadl.

2.6 Nepřímá řeč (Il discorso indiretto)

Imperfektum se používá v nepřímé řeči pro vyjádření přítomnosti, a to jen tehdy, je-li v hlavní větě některý z minulých časů. Renzi mluví o *presente nel passato*, protože imperfektum převádí do minulosti výroky, které by v době výpovědi byly zachycené

přítomným časem. Českým ekvivalentem imperfekta v těchto případech bývá nejčastěji přítomný čas.

(27a) *Gigi mi ha detto/disse ieri: „Adriana è malata.*

(27b) *Gigi mi ha detto/disse ieri che Adriana era malata.* [Gigi mi řekl, že Adriana je nemocná]

(28a) *Patrizia mi ha detto: „Vengo subito.“*

(28b) *Patrizia mi ha detto che veniva subito.* [Patrizie mi řekla, že přijde hned.]

(29a) *Luciana mi ha detto: Esco proprio ora dall'ospedale.*

(29b) *Luciana mi ha detto che usciva proprio allora dall'ospedale.* (vše Renzi, 1988, s.75)
[Luciana mi řekla, že právě vychází/vyšla z nemocnice.]

Můžeme zde pozorovat určitou analogii přítomného času a imperfekta, kde je v přímé řeči přítomný čas, tam je v nepřímé řeči imperfektum. A to i přesto, že např. ve větě (28a) je přítomný čas použitý ve smyslu blízké budoucnosti. Stejně tak ve větě (29a) přítomný čas vyjadřuje právě vykonaný děj, tedy nedávnou minulost (tzv. *passato recente*) a supluje tak použití minulého času (*sono uscita proprio ora dall'ospedale*). V nepřímé řeči je imperfektum i v tomto případě zachováno. Lze tedy říci, že imperfektum v nepřímé řeči se k přítomnému chová analogicky, a to ať přítomný čas vyjadřuje minulost, přítomnost nebo budoucnost.

Pokud je obsah výpovědi platný i v době jejího vyřčení, lze namísto imperfekta použít přítomného času, tím se tedy pravidlo souslednosti časů naruší. Přesto jsou obě možnosti gramaticky správné a přijatelné:

(30) *Gino mi ha detto che eri/sei malato: mi dispiace molto.*[Gino mi řekl, že jsi nemocný.]

(31) *Carlo non sapeva che Gino cantava/canta bene.* [Carlo nevěděl, že Gino zpívá dobře.]

(32) *Volevano sapere se Maria conosceva/conosce Antonio.* [Chtěli vědět, jestli Marie zná Antonia.]

Pokud však víme, že obsah výpovědi není platný, nelze přítomný čas ve větě použít. Ve výpovědi (33) může být obsah stále ještě platný, nebo také nemusí. Ve výpovědi (34) je však zřejmé, že vyjádřená skutečnost pravdivá není, proto je použití přítomného času považováno za negramatické:

- (33) *Ti telefono perché Gianni mi aveva detto che stavi/stai male.*[Volám ti, protože mi Gianni řekl, že ti bylo/je špatně.]
- (34) *Mi fa piacere vederti in forma. Ero un po' preoccupato perché Gianni mi aveva detto che stavi/*stai male.*[Jsem rád, že tě vidím ve formě. Dělal jsem si trochu starosti, protože mi Gianni řekl, že jsi byl/*jsi nemocný.]

2.6.1 Polopřímá řeč (Il discorso indiretto libero)

Polopřímá řeč je na pomezí mezi řečí přímou a nepřímou. V moderní beletristické tvorbě je stále častěji používaná. Od nepřímé řeči se liší absencí úvodní věty a zároveň absencí spojovacích výrazů (v italštině tedy nejčastěji spojkou „che“). Jiří Haller ji charakterizuje těmito slovy: „*Polopřímá řeč vyjadřuje city a dojmy jednajících osob tak, jak v nich vznikly, tedy větou zvolací, přímou otázkou apod., nikoli prostou oznamovací větou, jak by učinil autor, kdyby vypravoval jen svými slovy.*“² Po stránce formální je polopřímá řeč vyprávěním autora, po stránce obsahové je vyprávěním postavy. Slovesa v polopřímé řeči jsou v italštině ve tvaru imperfekta, do češtiny se překládají přítomným časem.

- (35) *Ella esitò: aveva da dirgli la verità?* (Moravia,A., Gli Indifferenti, apud Renzi, 1988, s.75) [Zaváhala: má mu říci pravdu?]
- (36) *Ora l'immagine del principe si scoloriva, si esclissava dietro quella di Arconti: ella pensava che non avrebbe mai trovato un'altro uomo più degno dell'amor suo. Ma perché non le diceva ancora nulla? La seguiva da per tutto, si trovava sul suo passaggio. Se non la amava? Se pensava ancora alla sua fidanzata morta?* (De Robertis, L'illusione, apud Hamplová, 1994, s.37) [Nyní obraz knížete bledl, byl zastiňován obrazem Arcontiho: myslila si, že nikdy nenalezne jiného muže, který by byl více hoden její lásky. Ale proč jí stále nic neříká? Všude ji sleduje, jde v jejích šlépějích. Což jestli ji nemiluje? Jestli myslí ještě na svou mrtvou snoubenku?]

Užití imperfekta v polopřímé řeči vysvětluje S. Hamplová názorem, že slovesa v polopřímé řeči, stejně jako slovesa v nepřímé řeči, závisejí na čase věty řídící, která je u

² <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=1556>

polopřímé řeči zamlčena. Je-li tedy tato zamlčená věta řídicí chápána jako věta v minulém čase, následuje v polopřímé řeči imperfektum.

2.7 Imperfektum jako plusquamperfektum

Další temporální vlastností imperfekta je schopnost zastupovat i plusquamperfektum, a to především u tranzitivních sloves.

(37) *L'esperienza passata gli insegnava/aveva insegnato che l'impulsività è controproducente.* (Renzi, 1988, s.105) [Zkušenost ho naučila, že impulsivnost je kontraproduktivní.]

Předminulý děj je tu vyjádřen implicitně v podobě „*l'esperienza passata*“ a může být nahrazen imperfektem, aniž by došlo ke změně významu.

2.8 Sousednost časů (Futuro nel passato)

V souslednosti časů, kdy je hlavní věta v minulém čase, používají někteří mluvčí imperfektum pro vyjádření následnosti, tedy namísto složeného podmiňovacího způsobu (*condizionale composto*). Tento způsob užití imperfekta není kodifikován v italských gramatikách, ačkoli je v mluvené formě jazyka běžně používán. V některých gramatikách lze tohle užití imperfekta nalézt pod pojmem *imperfetto prospettico* nebo také *futuro imminente*.

(38) *Ha promesso che tornava/sarebbe tornato il giorno dopo.* (Renzi, 1988, s.78) [Slíbil, že se vrátí následující den.]

(39) *Non sapevo che Gianni veniva/sarebbe venuto a trovarci domani.* (Ibid.) [Nevěděl/a jsem, že nás Gianni přijde zítra navštívit.]

Takové použití imperfekta přechází až do jeho modálního užití, kdy uvozovací věta chybí a nemůže se tedy jednat o souslednost časů, ve které hlavní věta v minulém čase ovlivňuje čas ve větě vedlejší.

- (40) *Teresa veniva domani, a quel che mi è stato detto: ne sai qualcosa?* (Renzi, 1988, s.78) [Tereza má přijít zítra, alespoň podle toho, co mi bylo řečeno. Víš o tom něco?]

Podrobněji bude toto užití probráno v kapitole 3.6 *Imperfektum epistemicko-doxastické*.

Renzi pak dále ve své gramatice (1988, s.79) upozorňuje na fakt, že ačkoli jsou si imperfektum a složený kondicionál v těchto případech rovnocenné, rozdíly mezi nimi existují. Imperfektum totiž samo o sobě není nositelem prospektivní funkce; k získání této vlastnosti potřebuje lexikální výrazy nebo kontext. Ve větě (42) je výraz „in seguito“ pro její správné pochopení neodmyslitelný. Pokud by se vynechal, jednalo by se o souslednost dvou časů a věta (42) by pak ztratila na své smysluplnosti.

- (41) *Diego non voleva andare, ma (in seguito) sarebbe stato proprio lui ad insistere per esserci mandato.*

- (42) *Diego non voleva andare, ma in seguito era proprio lui ad insistere per esserci mandato.*

Tohle byl krátký výčet situací, ve kterých imperfektum čerpá ze svých temporálních vlastností. Imperfektum zde vystupovalo především jako nositel minulého času, který je schopen vyjádřit blíže nespécifikovanou minulost, habituální nebo simultánní děje v minulosti, projevil se jako čas vhodný pro popis vlastností a pro dokreslení okolností hlavního děje. Užití imperfekta je však mnohem širší, jak ukáže následující kapitola.

3. Modální užití imperfekta

Na úvod je nutné předeslat, že italské gramatiky na imperfektum a jeho modální užití nemají jednotný názor, často se neshodnou ani na jednotné definici, podle které by se rozlišovalo modální užití od tradičního užití imperfekta. V této práci bude respektováno následující pojetí: imperfektum ve svém temporálním užití mělo vždy za úkol vyjádřit primárně minulost. V modálním užití dochází však k potlačení minulosti a primární funkce se přesouvá jiným směrem. Renzi pojem „modální imperfektum“ vysvětluje ve své gramatice následovně:

„Con valori modali dell'imperfetto si intende una serie di manifestazioni che non dipendono esclusivamente da parametri temporali o aspettuiali. In tali casi si opera infatti una sorta di traslazione dal mondo reale in un altro, frutto di immaginazione e di supposizione.“ (Renzi, 1988, s.80) [Pod modálním významem imperfekta se rozumí různé výroky, které nevycházejí pouze z časových nebo aspektuálních vlastností. V takových případech dochází k přechodu z reálného světa do světa jiného, který je plodem představivosti a domněnky.]

Podobná definice modality se nabízí i v knize *Cognitive Approaches to Tense, Aspect, and Epistemic Modality* (Patard, 2011, s.21): *„Modality means that there is reference to actualization of a situation in a world that is not represented as being the factual world.“* [Modalita odkazuje na nějaký probíhající děj ve světě, který není prezentován jako reálný svět.]

Autorem tohoto výroku je Renaat Declerck, který však sám přiznává, že modalita je ve své podstatě „an elusive concept“, „nezachytitelný pojem“, který může být vyjádřen mnoha prostředky (tzv. modalizers), jako např. adverbii (forse, probabilmente), modálními slovesy, imperativními tvary sloves, slovesy, která vyjadřují konjunktivní modalitu (sperare, desiderare) a v neposlední řadě může být tímto prostředkem také imperfektum, na které se tato kapitola zaměří.

Jelikož se italské gramatiky často neshodnou na jednotné terminologii jednotlivých typů modálního užití imperfekta, budu, abych předešla možným nejasnostem, uvádět i více synonymních označení pro jeden jev. V této kapitole budou blíže představena následující modální užití imperfekta: zdvořilostní, ireálné, hráčské, snové, vypravěčské, historické, novinářské, epistemicko-doxastické, plánovací, hypotetické, konativní a hypokoristické.

3.1 Imperfektum zdvořilostní (*Imperfetto di modestia, imperfetto attenuativo, imperfetto di cortesia*)

Jak již sám název napovídá, imperfekta se používá v případě, kdy chceme dodat naší žádosti zdvořilostní charakter. V italštině je to jev velmi běžný, často narazíme na výrazy typu *volevo chiedere se...*, *volevo vederte*, *venivo per parlarti*, *desideravo sapere se...*, *venivo a chiederti se...* Imperfektum tu ve všech případech může nahradit podmiňovací způsob prostý (*condizionale semplice*), který zachová výrazům zdvořilostní charakter. Kdybychom namísto imperfekta použili přítomný čas (*voglio chiedere se...*, *vengo per parlarti atd.*), věta by nabyla velmi přímého až rozkazovačného a autoritativního charakteru. Jakákoliv známka zdvořilosti by tak vymizela. Člověku, na kterého bychom se s prosbou obraceli, bychom tak nenechali žádnou možnost úniku. Použitím imperfekta zmírníme naléhavost prosby, a tím také zmenšíme vyvíjený tlak na respondenta. Příkladem může být věta *venivo per aiutarti*, kde by se použití perfektního tvaru slovesa zdálo být vhodnější vzhledem k ukončenosti děje „přícházení“. Imperfektní tvar však, namísto perfektního *sono venuto/a per aiutarti*, dává druhé osobě implicitní možnost výběru, zda vůbec o pomoc stojí či ne. Adresáta nestaví před hotovou věc, ale čeká na jeho souhlas (ačkoli žádná otázka vyřčena nebyla). Tvar *venivo* značí tedy neukončenost děje, protože ukončení děje v tomto případě není jasné, o výsledku rozhodne až respondent. Pokud použití imperfekta analogicky srovnáme s češtinou, zjistíme, že i čeština v těchto případech využívá minulého času. Imperfektum se používá i v tradičních zdvořilostních otázkách typu „*desiderava? voleva?*“ odpovídající českému „*přejete si?*“, případně „*přál/a jste si?*“. Alessandro Ronconi vysvětluje zdvořilostní imperfektum těmito slovy:

„*Volevo questo, ma se non è possibile, non importa, ne fo a meno*“ a dále „*volevo la tal cosa significa: la volevo poco fa, e solo implicitamente; ma ora ci rinunzio*“. ³ [Chtěl jsem tohle, ale pokud to není možné, nevadí, obejdu se bez toho. Chtěl jsem onu věc znamená: chtěl jsem ji před chvílí a pouze implicitně, ale teď už se jí vzdávám.]

O správnosti tohoto výroku by se však dalo polemizovat, neboť mluví se ve skutečnosti dané věci nevzdává, rezignace na danou věc je pouze zdánlivá, cílem je zmenšit důležitost žádosti. Mluví takto svým tvrzením přesahuje gramatický význam slova.

³ Ronconi, A. L'imperfetto di modestia e l'imperfetto irreali, *Lingua nostra*, VI, 1944-45, s.64

Zdvořilostní imperfektum se neobjevuje jen v žádostech, ale za zdvořilostní imperfektum se považují i případy, kdy mluvčí bere ohled na posluchače, a tím ho implicitně žádá o souhlas, jako např. v následujícím příkladě:

(43) *Pensavo di chiamarlo Giulio, mamma.* (Bazzanella, 1987, s.20) [Napadlo mě, že bych ho pojmenoval Giulio, mami.]

Mluvčí si zde není jistý svým rozhodnutím, je to pro něj zatím jen nápad, mluvčí implicitně žádá adresáta, tedy svou mámu, o svolení. Věta zachycuje proces, nikoli výsledek celé situace.

Srovnáme-li věty *ti ho detto di parlargli* a *ti dicevo di parlargli*, zjistíme, že věta s perfektním tvarem slovesa je explicitnější a blíží se rozkazovacímu způsobu, zatímco v imperfektním tvaru slovesa se přímý rozkaz ztrácí. Stejně tak „dove vai?“ je direktivnější otázka než „dove andavi?“. Časová rovina je v obou příkladech zachována.

Další použití zdvořilostního imperfekta nastiňuje ve své gramatice Serianni, který hovoří o použití zdvořilostního imperfekta v nepříjemných situacích, kdy se mluvčí cítí v rozpacích. Použitím imperfekta celou situaci vrhá do minulosti, a tím si od ní vytváří určitý odstup. Jako příklad uvádí dialog z Pirandellovy hry *Il gioco delle parti*, ve kterém je Guido nepříjemně zaskočen přítomností manžela ženy, kterou přišel navštívit. Místo přítomného času volí imperfektum:

(44) *Guido: Oh, Leone... Ero qua, a bere un bicchierino di „Chartreuse“*

Leone: Alle dieci e mezzo?

Guido: Già... difatti... ma stavo per andare... (Serianni, 1988, s.396)

Bazzanella zase uvádí situaci, kdy řidič zastaví své auto u novinového stánku a chce si jít v rychlosti koupit noviny. Řidiči, který je za ním a kterému tak blokuje průjezd, vysvětlí nepříjemnou situaci slovy „*prendevo il giornale*“, která by měla sloužit zároveň i jako nepřímá omluva za nastalou situaci. Mluvčí by stejně tak dobře mohl říci *vorrei prendere il giornale* nebo *ho l'intenzione di prendere il giornale*. Použití imperfekta můžeme vysvětlit v tomto případě více způsoby: může se jednat o zdvořilostní imperfektum, jehož použitím se mluvčí snaží nepřímo omluvit za způsobené nepříjemnosti, ale také, jak Bazzanella sama upozorňuje, si mluvčí není jistý možností uskutečnění tohoto děje, a proto ho staví do roviny

imaginární, virtuální. To by odpovídalo ireálnému imperfektu, o kterém bude řeč v následujícím oddíle.

Ať už výše zmíněné příklady zdvořilostního imperfekta vysvětlíme jakkoli, jedno zůstává nesporné: vyjádření minulosti je v těchto případech naprosto potlačeno.

3.2 Imperfektum ireálné (*Imperfetto di irrealità*)

Jednou z mnoha vlastností imperfekta je jeho nepřesnost, imperfektum nedokáže vymezit přesné rozmezí času, ve kterém se děj odehrál. A právě díky této své vlastnosti, tedy nepřesnosti či nejasnosti, se využívá pro vyjadřování dějů, které nejsou skutečné, které jsou odtržené od racionality reálného světa a odehrávají se v imaginárním světě. Příkladem může být sdělení snu, přání nebo imaginárních představ.

V následujícím rozdělení se jednotlivé gramatiky velmi liší. Některé se snaží popsat jednotlivé typy imperfekta ireálného, jiné ho shrnují pouze do jedné kategorie. Například Fogarasi se ve své gramatice *Grammatica italiana del Novecento: sistemazione descrittiva* nepřiklání ke členění této velmi obsáhlé skupiny, ale soustředí se na princip, ze kterého tato skupina modálního použití imperfekta vychází. Principem je „distacco dalla realtà“ (odstup od skutečnosti), který může být uskutečněn mnoha způsoby; může se jednat o sen, o pohádku, o dětské hry, o fantaskní představy, touhy apod. Podobně ho také chápe Renzi, který ho ve své gramatice označuje jako „*imperfetto di irrealità*“. Naopak Carla Bazzanella se snažila postihnout jednotlivé situace, ve kterých dochází k užití ireálného imperfekta, a tím tedy vytvářela určité podkategorie ireálného imperfekta:

3.2.1 Imperfektum hráčské (*Imperfetto ludico*)

Používá se především v tzv. „fasi preparatorie“, uvozuje a blíže představuje určitou situaci. Zpravidla ho využívají děti při svých hrách, a to ve chvíli, kdy potřebují stanovit rozdělení rolí, např.: *io ero il principe e tu eri la principessa*. Použitím imperfekta značí vstup do imaginárního světa, ve kterém budou vystupovat v odlišných rolích. Proto je toto imperfektum definováno jako „stipulativo“ nebo také „ascrittivo“, neboť slouží ke „sjednávání“ či „připisování“ rolí. V češtině se v takovýchto případech objevuje budoucí čas: *já budu princ a ty budeš princezna*. Podobně také: *facciamo che io ero il lupo e tu eri Cappuccetto Rosso*. (Bazzanella, 1987)

V následujícím příkladě se nejedná o pouhé sjednávání rolí, ale rovnou o výčet jednotlivých dějů, které ve hře nastanou:

(45) *Tu andavi dal dottore e gli dicevi che ero ammalato. Poi tornavi qui e mi trovavi morto!* (Biagi, 1995, s.765) [Půjdeš k doktorovi a řekneš mu, že jsem nemocný. Pak se tu vrátíš a najdeš mě mrtvého!]

Imperfektum zde slouží jako spojnice s nereálným světem. Tuto spojnici využívají i italské pohádky, které tradičně uvozují spojením *c'era una volta* (tzv. „fase preparatoria“) odpovídající českému *bylo nebylo*. Z tohoto důvodu se také mluví o tzv. „pohádkovém imperfektu“ („imperfetto fabulativo“), které bývá často volně zaměňováno s hráčským imperfektem.

Carla Bazzanella uvádí příklad, ve kterém je jasně vyznačena hranice mezi pohádkovým (vyjádřen imperfektem) a skutečným světem (vyjádřen přítomným časem):

(46) *Mamma: C'era una volta un bambino che si chiamava Carletto. Bambino: Come me? Mamma: Come te. Bambino: Ero io. Mamma. Sì, eri tu. Bambino: Che cosa facevo? Mamma: Ora te lo racconto.* (Ibid.)

3.2.2 Imperfektum snové (Imperfetto onirico, Imperfetto fantastico)

Snové imperfektum vyjadřuje představy, sny či touhy, které v reálném světě nejsou zhmotněné. Hranice mezi imaginárním a snovým světem je dobře viditelná v krátkém úryvku Alberta Moravii:

(47) *„Dopo un poco, Gratis e Ugo tornarono a riva e presero a correre per la spiaggia [...] Io li guardavo fisso, stando presto Klementina che si aggrappava alla corda, e mi pareva di vederlo, Ugo, che si gettava in mare e gli prendeva un rampo, incominciava ad annaspere, affogava e poi lo portavano a riva, e gli facevano la respirazione artificiale. Non ero sicuro che dovesse morire; però non mi dispiaceva pesare che per un'ora, almeno, stesse, come si dice, tra la vita e la morte. Infatti Ugo e Gratis avevano finito di asciugarsi e Ugo venne a proporci una gita in barca.“* (Moravia, A. I gioelli. apud Fogarasi, 1983, s.363)

Děj, který je vyprávěn v dokonavém minulém čase (passato remoto) je přerušován imaginárními představami vypravěče, kdy vypravěč volí imperfektum, aby tak poukázal na skutečnost, že tyto představy jsou pouze záležitostmi jeho fantazie, že je nemá v plánu jakkoli

zhmotnit. Posléze se vypravěč opět vrací do reality, vrací se zpět k vyprávění v dokonavém čase (*passato remoto*). Dalším příkladem tohoto typu modálního užití imperfekta může být věta, ve které jde o sdělení snu:

- (48) *Sono molto arrabbiato con te. Ho sognato che io avevo fame e tu ti mangiavi la torta.*
(Iori, 2005, s.86) [Jsem na tebe velmi naštvaný. Zdálo se mi, že jsem měl hlad a ty jsi jedl dort.]

Snové imperfektum se objevuje i ve větách, kdy si mluvčí představuje obzvlášť zábavnou nebo tragickou scénu:

- (49) *Parlante A: Ci pensi che effetto avrebbe fatto Arturo uscendo dall'armadio durante la lezione? Parlante B: Sì, e poi veniva il preside e ci restava secco. Vorrei assistere alla scena.* (Renzi, 1988, s.81) [Mluvčí A: Jen si představ, co by to způsobilo, kdyby Artur během hodiny vyšel ze skříně. Mluvčí B: Ano, a pak by přišel ředitel a trefil by ho šlak. To bych skutečně chtěl vidět.]

Podobný příklad uvádí i Bazzanella (1987, s.19):

- (50) *A: Peccato che non ci siamo portati via quella bella insegna. B: Già e poi magari passava un vigile e ci conciava per le feste.* [A: Škoda, že jsme si s sebou neodnesli ten hezký štít. B: Jasně, a pak bychom třeba potkali strážného a ten by nám pořádně vyčínil.]

- (51) *... subitamente gli si formò nello spirito l'immagine del padre agonizzante: stramazza come fulminato.* (ibidem) [...okamžitě se mu v mysli uhnízdil obraz otce v agónii: kroutil se, jako by do něj uhořel blesk.]

Imperfektum může být v předešlých větách nahrazeno i složeným kondicionálem. Mluvčí se svou výpovědí vzdaluje od reálného světa a uchyluje se do ireálného světa, tvořeného jeho vlastními představami.

O snovém, resp. ireálném imperfektu mluví ve svém článku v *Lingua nostra* i Alessandro Ronconi, ale jeho pojetí tohoto typu imperfekta má blíže k imperfektu

hypotetickému, které bude probráno v podkapitole *Imperfektum hypotetické*, i s bližším odkazem na Ronconiho článek.

3.3 Imperfektum vypravěčské (*Imperfetto narrativo*)

Základní charakteristikou tohoto typu imperfekta je jeho použití v případech, které by podle všech pravidel vyžadovaly perfektní tvar slovesa (např. je ve větě vymezeno přesné trvání děje nebo se jedná o chronologickou sekvenci jednotlivých dějů). Ve vypravěčském imperfektu (stejně jako v jeho podkategoriích) vyjadřuje imperfektum minulost, přesto je zařazeno do modálního užití. Důvodem je skutečnost, že imperfektum v těchto případech nečerpá ze svých temporálních vlastností. Pokud bychom se ho snažili pomocí těchto vlastností vysvětlit, dospěli bychom k závěru, že věty musí být chybné, neboť se ve všech případech jedná o ukončené děje, které by podle všech pravidel měly být vyjádřeny perfektními slovesnými tvary.

Tento typ imperfekta byl velmi oblíbený v 19. století ve vypravěčském stylu. Podle *Otta Degregoria* je možné, že se jedná o odkaz D'Annunzia a jeho následovníků.

„Forse è un ultimo vezzo rimastoci dal dannunzianismo. Alla lingua turgida di sensibilità dei dannunziani e di D'Annunzio stesso non poteva sfuggire il valore patetico dell'imperfetto.“⁴

Jak známo, hlavní poetikou D'Annunzia byla květnatost, bohatý, vznešený, dekorativní a především velmi vytříbený jazyk. Inspiroval se staršími italskými autory, jejichž jazyk byl dáván za příklad, podobné užití imperfekta najdeme tedy už i u Danta či Petrarky. Imperfektum se tak často používalo namísto perfekta, protože dodávalo ději urozenost, sentimentálnost a pompéznost, dokázalo děj zpomalit a dodávalo mu také na dramatičnosti. Bylo to tedy jisté ozvláštnění stylu vyprávění. Degregoria se ve výše zmíněném článku staví do opozice vůči používání imperfekta v takovýchto situacích a mluví přímo o zneužití imperfekta („abuso dell'imperfetto“). Vyjadřuje svůj nesouhlas s autory, kteří tento čas záměrně zmanipulovali, aby dosáhli většího efektu na čtenáře. Vypravěčské imperfektum lze objevit mimo jiné v bibliografiích (*due secoli fa, a Bonn, nasceva Ludwig van Beethoven*), kterým dodá na vznešenosti. Imperfekta se tímto způsobem hojně využívalo

⁴ Degregorio, O., *Abuso dell'imperfetto, Lingua nostra*, VII, 1946, s.70-71

také v období fašismu, a to nejen v psané italštině, ale bylo ho možné zaslechnout například i v italských rádiích.

V současné italštině je možné tento typ imperfekta nalézt v některých situacích formálního stylu, např. v policejním záznamu, který má za úkol zrekonstruovat dopravní nehodu pro pojišťovny:

(52) *L'incidente si verificava alle ore 11.15 del giorno 21 maggio. La signora B.Z., domiciliata in Via Rossetti, si trovava a Trieste, all'incrocio fra Corso Italia e Via Imbriani, alla guida del veicolo targato VE 492800...* [Nehoda se stala v 11.15 dne 21. Května. Paní B.Z., domem ve Via Rossetti, se nacházela v Terstu na křižovatce mezi Corso Italia a Via Imbriani za volantem auta s poznávací značkou VE 492800...]

Zajímavá je také poznámka Degregoria, kterému se zdá, že z imperfekta se díky simplifikaci jazyka stal „passato omnibus“, tedy jakýsi „všudypřítomný minulý čas“, jehož použití nemá žádná striktní pravidla, a je tedy libovolné. A právě nejasně definovaná pravidla použití imperfekta svádí k jeho zneužití.

3.3.1 Imperfektum historické (**Imperfetto storico, Imperfetto cronistico**)

Vypravěčského imperfekta se používá i při popisu historických událostí. A i v tomto případě má imperfektum stejný cíl: zdramatizovat a poutavě popsat danou situaci. Je také známkou vyššího jazykového stylu.

(53) *Garibaldi veniva ferito ad Aspromonte e Giulio Cesare conquistava le Gallie.* (Degregorio, 1946, s.70) [Garibaldi byl raněn u Aspromonte a Julius Caesar dobyl Galii.]

(54) *Artemide allora ecitò a lite i Cureti e gli Etoli per la pelle del cinghiale e nella battaglia Meleagro, che combatteva a fianco degli Etoli, uccise i fratelli di sua madre.* (CODIS) [Artemis tedy vyvolala rozepři mezi Kúrétý a Etoly kvůli kůži z divočáka a Meleagro, který v bitvě bojoval po boku Etolů, zabil bratry její matky.]

Imperfektum zde funguje jako ozvláštnění historického vyprávění, a tím také zdárně sekunduje přítomnému času, tzv. *presente storico*, který je v těchto situacích taktéž používán. Historické imperfektum se dostalo i do italských učebnic dějepisu, s čímž

Degregorio nesouhlasí. Upozorňuje na nebezpečí, že žáci budou chápat popis historických událostí jako fantaskní vyprávění, nikoli jako faktografickou skutečnost.

3.3.2 Imperfektum novinářské (*Imperfetto del giornalismo*)

I tento typ imperfekta je často považován za podkategorii vypravěčského imperfekta, protože vychází ze stejného principu: používá se tam, kde by dle všech pravidel měl být perfektní tvar slovesa. Od samotného vypravěčského imperfekta se liší aktuálností a četností výskytu v současné italštině. Nalezneme ho v novinářském stylu, především ve sportovní žurnalistice nebo i v černé kronice. V žurnalistice není rozhodující jen přesnost informací, ale také styl, jakým se dané informace podávají. Proto je použití imperfekta v této oblasti vhodné: imperfektum má schopnost čtenáře vtáhnout do děje a v ději ho udržet. Na rozdíl od perfektních tvarů, které jen informují o proběhnutém ději, dokáže imperfektum lépe zachytit situaci a ukázat čtenáři napínavost daného okamžiku.

(55) „*Della grave situazione si rendeva immediatamente conto un anziano pescatore [...], il quale, vestito com'era, si lanciava in acqua, sollevava il corpo inerte del giovane e lo portava sulla banchina dove tentava disperatamente di tenerlo in vita con la respirazione bocca a bocca. Purtroppo i suoi sforzi risultavano vani.*“ (Il Mattino, apud Serianni, 1988, s.395) [Vážnosti této situace si všimnul postarší rybář, který se oblečen vrhl do vody a vytáhl nehybné tělo mladíka, které položil na molo. Zoufale se ho snažil dýcháním z úst do úst udržet při životě, ale jeho snaha byla marná.]

3.4 Imperfektum epistemicko-doxastické (*Imperfetto epistemico-doxastico*)

Zajímavým typem užití imperfekta je tzv. imperfektum epistemicko-doxastické, někdy nazývané jen epistemické. Už sám název poukazuje na to, že se bude jednat o imperfektum vyjadřující určitou možnost nebo nějakou domněnku. Epistemická modalita se, na rozdíl od modality deontické, vztahuje k pojmu vědění, v češtině se často vyskytuje pod názvem „jistotní modalita“. Jedná se o způsob, jakým mluvčí vyjadřuje skutečnost, o níž hovoří. Informace tedy není sdělena objektivně. I v tomto případě můžeme mluvit o přesunu do jiné reality. Stejně jako v předcházejících příkladech modálního užití imperfekta, i zde dochází k potlačení minulosti. Imperfektum zde namísto minulosti odkazuje na informaci, která není

mluvčímu dobře známá. Prvním takovým příkladem mohou být situace, kdy mluvčí imperfektem odkazuje na informaci, která mu byla dříve známá, v době promluvy je mu ale tato informace již neznámá.

(56) *A che ora dovavamo incontrarci stasera?*(Bazzanella, 1987, s.21) [V kolik hodin se máme dnes večer setkat?]

(57) *Che cosa c'era domani al cinema?* (ibid.) [Co dávají zítra v kině?]

(58) *Teresa veniva domani, a quel che mi è stato detto: ne sai qualcosa?* (Renzi, 1988, s.78) [Tereza má přijít zítra, alespoň podle toho, co mi bylo řečeno. Víš o tom něco?]

Adverbia „stasera“ či „domani“ jsou jasnými indikátory blízké budoucnosti, a proto není možné, aby bylo imperfektum v tomto případě považováno za nositele temporálního významu. Mluvčí imperfektem neodkazuje na nějakou minulou událost, ale na určitou znalost či vědomost. Konkrétně ve větě (56) odkazuje imperfektum na předešlou diskuzi, ve které byl čas setkání stanoven. Mluvčí ví, že tento čas již byl v minulosti dohodnutý, ale nedokáže si ho vybavit. Dále může epistemické užití imperfekta odkazovat na nějaký záměr:

(59) *Maledizione! Dovevo essere in Istituto tra due minuti. Chiama un taxi, svelto!* (Bazzanella, 1986, s.20) [Sakra! Mám být za tři minuty na institutu. Zavolej taxi, rychle!]

O epistemickém imperfektu mluví ve své gramatice i Renzi, ten ho však spojuje především se slovesy typu *dovere, volere, potere, occorrere, convenire, bastare, essere sufficiente, essere possibile* aj., která ve tvaru imperfekta vyjadřují domněnku či předpoklad. Renzi své tvrzení demonstruje na následujících příkladech (1988, s. 82-83):

(60) *Vincenzo doveva essere qui; non capisco cosa gli sia successo.*[Vincenzo tu už měl být; nechápu, co se mu mohlo stát.]

(61) *Bastava fare un piccolo sforzo; ormai è troppo tardi.*[Stačilo vyvinou jen malé úsilí; teď už je příliš pozdě.]

(62) *Poteva succedere di tutto, in quel momento; è un miracolo che ci sia andata liscia.* [V tu chvíli se mohlo stát cokoli; jen zázrakem proběhlo všechno bez problémů.]

Ve všech těchto třech uvedených příkladech je možné nahradit imperfektum minulým kondicionálem, v příkladu (60) je možné použít i kondicionál přítomný. Imperfektum u těchto sloves často supluje jejich chybějící tvary, např. sloveso “bisognare” netvoří přičestí minulé, u slovesa “occorrere” je výskyt minulého přičestí velmi vzácný. Tato slovesa tedy nemohou vytvořit tvar minulého kondicionálu, a proto inklinují k imperfektnímu tvaru.

K větě (60) je ještě nutné dodat, že imperfektum může být v tomto případě nazíráno jako *imperfetto potenziale*, tedy *možnostní imperfektum*. Ve většině gramatik nebývá tento typ modálního užití imperfekta rozlišován, protože se přímo překrývá s imperfektem epistemicko-doxastickým (resp. epistemickým), vyjadřujícím domněnku. V této práci je respektováno rozdělení podle Renziho, který tento typ imperfekta považuje za epistemické imperfektum.

Na tomto místě si dovolím menší poznámku týkající se modálních sloves: použití modálních sloves ve tvaru imperfekta nemusí nutně značit epistemický charakter výpovědi, tedy domněnky. Imperfektní tvary mohou odkazovat na události, které se skutečně staly, nejedná se tedy o žádný předpoklad, ale o potvrzenou skutečnost. V takových případech se epistemický význam imperfekta ztrácí. Imperfektum v takových případech může být chápáno jak typ narativního (vypravěčského) imperfekta.

(63) *Dopo quel lungo travaglio, poteva finalmente costituirsi, nel 1861, il regno d'Italia.*

(Renzi, 1988, s.83) [Po tom dlouhém soužení mohlo konečně v roce 1861 vzniknout Italské království.]

(64) *Le misure prese dovevano rivelarsi del tutto insufficienti.* (ibid.) [Přijatá opatření se měla prokázat jako nedostatečná.]

Na druhou stranu mohou být také imperfektní tvary sloves ve větách (63) a (64) definovány jako *perifrasi prospettiva*. Imperfektní tvary jsou, podle Renziho, v těchto dvou větách nositeli prospektivního významu. Perifráze je složená ze slovesa *dovere* a infinitivu a vyjadřuje budoucnost v minulosti (*futuro nel passato*). Pro správné pochopení významu je nutné znát kontext. U obou více citovaných vět došlo k uskutečnění děje, nejedná se tedy o žádnou domněnku či hypotézu, a proto se ani nemůže jednat o epistemické imperfektum.

Právě zmíněná *perifrasi prospettiva* se objevuje především u modálních sloves a vyjadřuje děje již uskutečněné.

(65) *Qualcosa doveva essere migliorato nelle nostre condizioni economiche, perché si parlava un po' meno di soldi.* (Hamplová, 1994, s.51) [Něco se muselo změnit/Něco se zřejmě změnilo v našich ekonomických podmínkách, protože se už mluvilo méně o penězích.]

(66) *Voleva conoscere a tutti i costi quell'uomo, e lo incontrò finalmente.* (ibid., s.50) [Chtěla toho muže poznat za každou cenu a konečně ho potkala.]

Z těchto příkladů vyplývá, že modální slovesa použitá v imperfektu mohou být interpretována různě, závisí vždy na kontextu. Rozsáhlá interpretační možnost je dána nedokonavým charakterem imperfekta. Tato skutečnost je nejlépe viditelná v opozici s perfektními tvary sloves: z věty “*dovevo andare dal medico*” se nedozvíme, zda mluvčí k lékaři nakonec šel či nikoli, zatímco věta “*ho dovuto andare dal medico*” nabízí pouze jednu interpretační možnost, a to že mluvčí k lékaři skutečně šel. Podobně se dá pracovat i s ostatními modálními slovesy, např. “*volevo andare in Francia*” vs “*ho voluto andare in Francia*” atd.

3.5 Imperfektum plánovací (*Imperfetto di pianificazione*)

Tento typ modálního užití imperfekta byl dosud zaznamenán pouze v mluvené italštině. Používá se pro vyjádření nějakého budoucího děje, který je už naplánován, ale není zcela fixní. Použitím imperfekta mluvčí implicitně naznačuje, že daný plán může být pozměněn, připouští diskuzi k tomuto tématu. Tohle užití imperfekta by se tedy dalo vysvětlit i z pohledu zdvořilostního užití.

(67) A: *Non puoi farlo domani?* [Nemůžeš to udělat zítra?]

B: *Domani andavo in biblioteca.* (Bazzanella, 1987, s.18) [Zítra mám v plánu jít do knihovny.]

3.6 Imperfektum hypotetické (*Imperfetto ipotetico*)

Imperfektum hypotetické je důkazem snahy mluvčích o co možná největší simplifikaci jazyka. Tento typ imperfekta se objevuje v hypotetických větách, kde je ve vedlejší větě konjunktiv předminulý a ve větě hlavní minulý kondicionál, tedy v podmínkových větách třetího typu.

(68) *Se avessi vinto, ti avrebbero dato un premio.* [Kdybys vyhrál, dali by ti cenu.]

Vedlejší věta se v těchto případech nazývá *protasi*, věta hlavní je pak *apodosi*. Imperfektum může být zastoupeno jak v *protasi* (69), tak v *apodosi* (70) nebo v obou větách zároveň (71):

(69) *Se vincevi, ti avrebbero dato un premio.*

(70) *Se avessi vinto, ti davano un premio.*

(71) *Se vincevi, ti davano un premio.*

Zajímavým experimentem by zcela bez pochyby bylo blíže analyzovat výskyt imperfekta v těchto podmínkových větách a zjistit, ve kterých případech volí mluvčí imperfektum v *protasi* i *apodosi* zároveň a kdy jen v jedné z nich. Tím by se určila četnost jednotlivých zastoupení. Stejně zajímavé by také bylo zjistit, podle jakých kritérií se mluvčí rozhodují, a popsat tak pravidla, pokud nějaká vůbec existují. Tato problematika ale bohužel z nedostatku zdrojových informací nebude součástí této práce.

Hypotetické imperfektum není kodifikované v italských gramatikách, ačkoli se jedná v současné italštině o jev velmi častý, který kromě mluveného jazyka dobývá postupně i psanou formu italštiny. Bazzanella postupné pronikání imperfekta do podmínkového souvětí vysvětluje snahou o zjednodušení jazyka. I přestože tohle vysvětlení bývá širšími okruhy přijímáno pozitivně, jeho pravdivost je v mnohých ohledech diskutabilní. Jak ukazuje Squartini, tento fenomén má totiž své kořeny již ve staré italštině, což dokládají např. následující úryvky z *Istorie fiorentine* od Machiavelliho (72) a z *Promessi Sposi* od Manzoniho (73):

(72) „*Braccio cercò di ottenere il regno di Napoli e se non era rotto e morto all'Aquila, gli riusciva.*“ (Becker, 2010, s.46) [Braccio se pokusil získat Neapolské království a kdyby nebyl zraněn a nezemřel, podařilo by se mu to.]

(73) *Se Lucia non faceva quel segno, la risposta sarebbe probabilmente stata diversa.* (ibid.) [Kdyby Lucia neudělala to gesto, odpověď by byla pravděpodobně jiná.]

Jak již bylo krátce uvedeno v podkapitole *Imperfektum pohádkové*, Alessandro Ronconi mluví ve svém článku pro *Lingua nostra* o imperfektu ireálném (*imperfetto irreal*), které

má v jeho pojetí však blíže k imperfektu hypotetickému, ačkoli se nejedná o podmínkové souvětí. Tento typ imperfekta demonstruje Ronconi na následujícím příkladě:

(74) *Perché parti? Potevi rimanere.* [Proč odjíždíš? Mohl jsi zůstat.]

Imperfektum v tomto případě, nahrazuje opět složený kondicionál. Ronconi srovnává tuto lingvistickou situaci se situací s přezentem: *perché parti? Puoi rimanere.* Použitím přítomného času vyjadřuje mluvčí naději, že ještě dokáže odvrátit odjezd dané osoby. Doufá, že poslední slovo ještě nebylo vyřčeno a že jeho nabídka, *puoi rimanere*, dokáže přesvědčit danou osobu o tom, aby ještě neodjížděla. V příkladě (74) se mluvčí této naděje již vzdal a odjezd této osoby pokládá už za neodvratitelnou skutečnost. Danou osobu pouze informuje o možnosti, která tu byla, tedy že ještě bylo možné zůstat. Mluvčí však rozhodnutí odjíždějící osoby přijímá a plně respektuje.

V tomto případě se tedy nemusí nutně jednat o ireálnost, která v této práci byla již probrána. Situace je zcela reálná, imperfektum v této situaci představuje pouze určitou hypotézu. Na druhou stranu je Ronconi pojetí v tomto případě pochopitelné: mluvčí se slovy *potevi rimanere* vzdává skutečnosti, že by adresát zůstal a celou situaci posouvá do ireálního světa, protože si je vědom, že jeho žádost se nesplní a zůstane tak, nadsazeně řečeno, jen předmětem imaginárních představ. Jak je vidět, hranice mezi jednotlivými typy modálního užití imperfekta jsou velmi tenké a častokrát může dojít k jejich prolínání. Ostatně i podmínkové věty třetího typu jsou ve své podstatě už nesplnitelné, tedy nereálné, a proto Ronconi mluví o *imperfetto irreal* i ve spojitosti s nimi:

(75) „*Se tu avessi ascoltato i miei consigli, potevi essere contento.*“ [Kdybys uposlechl mé rady, mohl jsi být spokojený.]

Dle Ronconiho je použití slovesa *potere* v obou dvou případech (74, 75) srovnatelné. V obou případech se jedná se o možnost, která v minulosti byla, ale nedošlo k jejímu využití a v současnosti tato možnost již není aktuální. Formu „*se tu mi avessi ascoltato, a quest'ora eri contento*“ považuje Ronconi za hovorovější.

3.7 Imperfektum konativní (*Imperfetto di conato, Imperfetto imminente*)

Konativní imperfektum vyjadřuje děj, který byl zamýšlen, ale nedošlo k jeho úplné realizaci.

(76) *...volevo dirgli che ero un uomo, ma la voce mi mancava.* (Sciascia, L. *Gli zii di Sicilia*, apud Hamplová, 1994, s.50) [Chtěl jsem mu říci, že jsem muž, ale nedostávalo se mi hlasu.]

(77) *Rispondevo, ma nessun suono saliva alle mie labbra.*⁵ [Chtěl jsem odpovědět/Snažil jsem se odpovědět, ale z úst mi nevyšla ani hláska.]

Funkcí imperfekta ve slovesném tvaru *rispondevo* je pouze upozornit na záměr odpovědět, který se ale nepodařilo uskutečnit. Serianni funkci konativního imperfekta vyjadřuje následujícími slovy: (*l'imperfetto conativo*) „*ha la funzione di enunciare fatti rimasti a livello di progettazione, di desiderio, di rischio di accadimento.*“ (Serianni, 1988, s.395) [funkci konativního imperfekta je vyjadřovat děje, které zůstaly na úrovni plánování, přání nebo u kterých se schylovalo k jejich uskutečnění]

(78) *Pensavo di uscire verso le cinque.* [Myslím, že půjdu ven tak v pět.]⁵

(79) *Filippo voleva andare in vacanza a Cuba con la sua ragazza.* [Filippo chtěl jet se svou dívkou na dovolenou na Kubu.]⁶

Bez bližšího kontextu nevíme, zda se děje opravdu uskutečnilo, neboť jsou zachyceny ve fázi plánování.

Dále pak může konativní imperfektum vyjadřovat děj, který se započal, ale nebyl dokončen:

(80) *Giovanni cadeva già nel burrone, quando gli ho steso la mano: sono arrivato appena in tempo.*⁶ [Giovanni už už padal do propasti, když jsem k němu natáhl ruku: přišel jsem právě včas.]

⁵ <http://it.wikibooks.org/wiki/Italiano/Imperfetto>

⁶ <http://www.contesti.eu/articoli-linguistica/limperfetto-di-conato-prima-parte>

Mnozí lingvisté, jako např. Serianni, nerozlišují mezi těmito dvěma typy (tedy děje, které jsou ve fázi plánování, a děje, které už začaly, ale nedošlo k jejich dokončení), neboť podstata je stejná – jedná se o děje, k jejichž realizaci již bylo nakročeno, ale nakonec k samotnému uskutečnění těchto dějů nedošlo. Bertinetto však rozlišuje mezi těmito dvěma druhy použití imperfekta (78, 79 a 80) a ve druhém případě mluví o tzv. *imperfetto imminente*, tedy iminentní imperfektum. Podle něj tento typ imperfekta vyjadřuje započatý děj, jehož ukončení se neodvratně blíží, všechny okolnosti tomu nasvědčují, ale nakonec k dovršení děje nedojde. Často je v takovém typu vět adverbium *già* a dá se vyjádřit opisnou vazbou *stare per* nebo *stare + gerundium*.

Větu (81) „*l'aereo decollava già dalla pista, quando il pilota si accorse che un motore perdeva colpi*“ můžeme tedy vyjádřit jako „*l'aereo stava per decollare dalla pista.../stava decollando dalla pista ...*“

U předešlých příkladů (78,79), ve kterých je imperfektum definováno jako konativní, by bylo naopak vhodnější vyjádřit v opisném tvaru samotný záměr, a to pomocí vazby *tentare di, pokusit se o*. Tato slovesná vazba se ale nedá aplikovat na větu (81): *l'aereo tentava di cadere*, a proto je vhodné rozlišovat mezi těmito dvěma typy. Podíváme-li se na iminentní imperfektum pozorněji, zjistíme, že iminentní imperfektum je ve skutečnosti z velké části založeno na zveličování a přehánění. Jsme odkázáni na mluvčího a jeho pojetí celé situace. Imperfektum zde zastupuje velmi subjektivní vyjádření skutečnosti, protože, vezmeme-li za příklad větu (80), posluchač neví, nakolik Giovannimu opravdu hrozil pád do propasti a nakolik mluvčí použil svou fantazii. Větu nelze chápat doslova, protože pak by ztrácela smysl: pokud už skutečně padal do propasti, nemohl být na stejném místě jako mluvčí, který mu podal ruku. Jedná se tedy o určité zveličování vážnosti situace. Německá lingvistka Pusch⁶, v tomto případě mluví o konativním imperfektu rétorickém (*imperfetto conativo retorico*), jehož hlavní funkce spočívá v přehánění. Pusch uvádí následující příklady: „*morivo dal caldo*“ (umíral/a jsem horkem) nebo „*annegavo dal lavoro*“ (topil/a jsem se v práci), kdy mluvčímu samozřejmě nehrozí smrt horkem ani utopením, ale jedná se pouze o hyperbolu.

Do opozice k právě zmíněnému modálnímu užití imperfekta se staví lingvista Blücher⁶, který naprosto popírá existenci jak konativního, tak iminentního imperfekta. Zdůvodňuje to tvrzením, že imperfektum může být nahrazeno tvary dokonavými (*passato*

prossimo, passato remoto), a přesto se neukončenost děje zachová. Své tvrzení obhajuje na následujících příkladech:

(82) *Una volta ha fatto una gran fiammata e per poco non mi prendevano fuoco i capelli.*⁶
[Jednou jsem udělal velký oheň a málem mi začaly hořet vlasy.]

Podle výše uvedených příkladů bychom tvar *prendevano* charakterizovali jako imperfektum použité v konativním smyslu. Problémem však je, že existuje spousta analogických vět, které se obejdou bez imperfekta, Blücher nabízí tuto větu:

(83) *Per poco non cascò dallo spavento...*⁶ [Hrůzou málem upadl.]

V obou dvou případech se jedná o děje, které nebyly dokončeny. Z toho můžeme usoudit, že nedokončenost či schopnost přehánění tu ve skutečnosti nemá sloveso, ale adverbium. Kromě adverbia *per poco non* fungují podobně adverbia *a momenti* nebo *quasi*. To vedlo Blüchera k závěru, že imperfektum samo o sobě nemá žádnou konativní funkci. Na podporu jeho tvrzení uvedu několik příkladů z korpusu CODIS, kde za výchozí zadání zvolím slovní spojení *per poco non*:

(84) *Il treno infilò una curva, e per poco non lo fece scivolare giù dal sedile.* [Vlak vybral zatáčku a on tak málem spadl ze sedadla.]

(85) *La vostra stupidità per poco non ha provocato la morte della signora.* [Vaše hloupost málem způsobila smrt této paní.]

(86) *Ma il trucco non funziona, il poveretto, per un attimo, si confonde e per poco non unisce in matrimonio la coppia sbagliata.* [Ale trik nefunguje, ten ubožák je chvíli zmatený a málem oddá nesprávný pár.]

Existují ale i případy, které Blücherovu teorii vyvrací. Jako příklad může posloužit následující věta:

(87) *Ah, già, dimenticavo di dirti che è venuto a cercarti Giovanni.*⁶ [Ach, zapomněl/a jsem ti říct, že tě hledal Giovanni.]

Zde je sloveso *dimenticare* použito ve významu „*ero sul punto di dimenticare*“. Mohli bychom k němu přidat i adverbium „*quasi*“, ale jak je vidět, samotné imperfektum, i bez adverbia, dokáže udržet konativní charakter věty. Pokud bychom imperfektum nahradili perfektními tvary (ho *dimenticato*, *dimenticai*), mluvčí by přiznal, že skutečně zapomněl adresáta informovat. Tím by došlo ke změně významu věty, protože mluvčí na to nezapomněl, jen k tomu směřoval (podle Bazzanelly je možné vytvořit i parafrázi *stavo dimenticandomi di dirti*), ale nedošlo k dovršení děje. Tyto dva děje (*dimenticare* a *dire*) jsou si na časové přímce velmi blízko, ale vzájemně se nepřekrývají, proto následující věta nemůže být vyjádřena ani v přítomném čase: **Ah, già, mi dimentico di dirti...*

Závěrem lze tedy říct, že Blücherova teorie najde svá opodstatnění v mnoha příkladech, ale existují i příklady, na které tuto teorii nelze aplikovat, a proto je třeba brát v úvahu konativní imperfektum.

S. Hamplová upozorňuje na důležitost kontextu. Imperfektum totiž nemusí mít ve všech případech, kdy by se to nabízelo, konativní hodnotu. Tohle demonstruje na příkladech se slovesem *volere*, jehož použití je samo o sobě mnohačetné. Vedle příkladů, kdy je jeho konativní funkce neodmyslitelná (již výše zmíněné *volevo dirgli che ero un uomo ma la voce mi mancava*), existuje mnoho příkladů, kdy imperfektní tvar *volere* zastupuje jiné funkce, v neposlední řadě vyjadřuje zdvořilost (*volevo chiedere se questo posto fosse libero*). Vedle konativní funkce, která ve své podstatě vyjadřuje nedokončený děj, je schopné sloveso *volere* v imperfektním tvaru vyjádřit i děje ukončené. Následující příklady i s překlady uvádí S. Hamplová ve své *K problematice vidovosti v italštině* (1994, s.50):

(88) *Voleva conoscere a tutti i costi quell'uomo, e lo incontrò finalmente.* [Chtěl za každou cenu poznat onoho muže a konečně se s ním setkal.]

(89) *Non so... solo che nella vostra lotta io ci credo. Ecco. Questo volevo dirti.* [Nevím...jenže já ve váš boj věřím. Nuže, to jsem ti chtěl říct.]

Z uvedených příkladů plyne závěr, že imperfektum na sebe váže četné významy a významnou složkou pro správnou interpretaci imperfekta bývá právě kontext.

3.8 Imperfektum hypokoristické

Hypokoristikum je označení pro jméno použité v neformálním prostředí. Nejčastěji se jedná o jména vlastní, která jsou citově zbarvena. Českým příkladem takových hypokoristik jsou např. vlastní jména jako Honzíček, Kája, Pepa atd. V italštině existuje však i jev, kterému se říká *hypokoristické imperfektum*. Objevuje se v situacích, kdy se dospělí obrazejí na děti a hovoří s nimi, jako by tyto děti byly postavami z nějaké pohádky. Dochází tak k většímu citovému zbarvení, které se neprojevuje pouze ve jméně, ale i ve slovese samotném. Tento jev se může také zařadit do skupiny, která je známá pod anglickým označením *baby talk*.

(90) *Eccolo, il nostro Gigino era veramente un tesoruccio!*⁷ [Tady ho máme, náš Gigi je skutečně zlatíčko.]

⁷ <http://it.wikipedia.org/wiki/Ipocoristico>

4. Aspektuální vlastnosti imperfekta

V této kapitole budou představeny aspektuální vlastnosti imperfekta, které byly v této práci doposud upozaděny nebo jen velmi stručně zmíněny. Tato kapitola si v žádném případě neklade za cíl rozebrat detailně problematiku vidu v italštině, neboť je to problematika velmi rozsáhlá a komplexní. Pozornost bude zaměřena na vid ve spojitosti s imperfektem. Hlavním zdrojem pro tuto kapitolu je kniha *K problematice vidovosti v italštině* od Sylvie Hamplové a *Grande Grammatica di Consultazione* od Renziho.

Nejdříve je však nutné se blíže seznámit s pojmem *aspetto* – slovesný vid. V italské lingvistice, na rozdíl od té české, neexistuje kategorie slovesného vidu, italština tedy nerozlišuje mezi slovesy dokonavými a nedokonavými. Přesto je schopna dokonavost či nedokonavost vyjádřit, avšak jiným způsobem, než na který jsme zvyklí ze slovanských jazyků. M. Dardano charakterizuje slovesný vid ve své gramatice takto:

*„L'aspetto verbale è la maniera in cui il parlante considera lo svolgimento dell'azione espressa dal verbo.“*⁸[Slovesný vid je způsob, kterým mluvčí zachycuje průběh akce vyjádřené slovesem.]

Česká slovesa mají dokonavost či nedokonavost zakomponovanou již ve svém základním tvaru, u italských sloves rozhoduje o ne/dokonavosti použití daných sloves ve větě; záleží mimo jiné na větném čase slovesa, na adverbialních výrazech použitých ve větě i na kontextu. Pro zjednodušenost se často uvádí, že české dvojici dokonavost-nedokonavost odpovídá v italštině analogicky dvojice perfektum-imperfektum. *Passato prossimo* a *passato remoto* stojí tedy v opozici vůči imperfektu. Tato analogie neplatí ve všech případech, případy, kdy imperfektum zastupuje perfektní tvary sloves, budou v této kapitole rovněž zmíněny.

4.1 Imperfektum jako nedokonavý děj

Imperfektum je ze své podstaty děj nedokonavý a může zastupovat tři vidové polohy vyjadřující nedokonavost: progresivnost, habituálnost a průběžnost (*aspetto progressivo*, *abituale*, *durativo/continuo*).

⁸ Dardano, *Grammatica italiana con nozioni di linguistica*. Bologna: Zanichelli, 1989

4.1.1 Progresivní vid

Hlavní charakteristikou tohoto vidu je jeho pozornost na jeden okamžik v celém průběhu děje. Z toho vyplývá také neukončenost děje a zároveň jeho neurčitost, protože děj jako takový je nám mimo daný vyhraněný moment neznámý. Sloveso se dá opsat perifrází *stare + gerundium*, tato perifráze se proto nazývá *progresivní perifráze*. Oba způsoby jsou si rovnocenné.

(91) *In quel momento, Enrico dormiva profondamente.* (Renzi, 1988, s.42) [V tu chvíli Enrico hluboce spal.]

(92) *In quel momento, Enrico stava dormendo profondamente.* (ibid.)

Progresivní vid je častý v časových souvětích, např. (93) *Luigi dormiva placidamente nel suo letto, quando scoppiò un tuono formidabile.* Cílem sdělení této věty je zachytit situaci v jednom přesném okamžiku. Věta také implicitně sděluje, že děj vyjádřený imperfektem se započal před dějem vyjádřeným perfektním tvarem slovesa. Je však nutné, aby imperfektní děj zůstal časově neohraňován, a tím si zachoval svou neurčitost. Pokud se tak nestane, bude souvětí považováno za negramatické, jako je tomu v následujících příkladech:

(94) * *Quando arrivai, Diego mangiava per due ore.* (Renzi, 1988, s.43) [Když jsem přijel, Diego už dvě hodiny jedl.]

(95) * *Quando arrivai, Diego mangiava dalle 3 alle 3 e mezzo.* (ibid.) [Když jsem přijel, Diego jedl od 3 do půl čtvrté.]

Z těchto příkladů vyplývá, že progresivní vid je nekompatibilní s adverbii, která naznačují ukončení děje (*per due ore*) a s adverbii, která děj přesně vymezují od počátku ke konci. Jediným časovým adverbium, které je kompatibilní s progresivním videm je časové určení zahrnující předložku „da“.

(96) *Quando arrivai, Franco mangiava da due ore.* [Když jsem přijel, Franco už dvě hodiny jedl.]

Časové určení *da due ore* zde měří interval mezi počátkem děje a momentem, na který se soustředí pozornost (*l'istante di focalizzazione*). Nejedná se tedy o ohraničení děje, ale pouze o jeho bližší určení.

4.1.2 Habituální vid

Jak již bylo předesláno, vid v italštině závisí na více faktorech, mimo jiné na kontextu či adverbálních výrazech. A právě tyto faktory jsou pro habituální vid, tedy vid vyjadřující opakovanost děje, často velmi podstatné, neboť rozhodují, zda se jedná o děj jednorázový nebo habituální. Odejmutím adverbálních výrazů by věta (97) měla více možností interpretace a nemusela by nutně znamenat opakování děje, sloveso by tedy nemělo habituální vid. Stejně jako progresivní vid, i habituální vid je možné nahradit opisnou vazbou, a to vazbou *essere solito + infinitiv*.

(97) *In quel periodo, Marco si alzava alle 6.* (Renzi, 1988, s.44) [V tom období vstával Marco v 6.]

(98) *In quel periodo, Marco era solito alzarsi alle 6.* (ibid.) [V tom období byl Marco zvyklý vstávat v 6.]

Je důležité si však uvědomit, že opakovaný děj nutně neznačí přítomnost habituálního vidu slovesa. Opakování děje lze vyjádřit i pouhým použitím adverbíí, např.:

(99) *Prima della gara, Severino sparò un centinaio di colpi per riscaldarsi.* (ibid.) [Před závodem vystřelil Severino stovku ran, aby se zahřál.]

Sloveso *sparare* má samo o sobě iterativní charakter. Ve větě „*Severino sparava ogni giorno qualche centinaio di colpi per tenersi in esercizio*“ je iterativní charakter slovesa zachován a je k němu ještě přidána perspektiva mluvčího, který děj prezentuje jako opakující se.

Stejně jako u progresivního vidu, tak i u vidu habituálního je důležité zachování neurčitosti, kterou se všeobecně imperfektum ve všech svých vidových polohách vyznačuje. Proto je také následující věta nepřijatelná:

(100) **Quell'estate, Filippo ci veniva a trovare tre volte.* (ibid., s.45) [To léto nás Filippo přišel navštívit třikrát.]

I český překlad této věty si vynutí dokonavý vid, protože se jedná už o ukončený děj. Renzi ale větu (100) nepovažuje zcela za negramatickou, připodobňuje ji k vypravěčskému imperfektu (*imperfetto narrativo*), které se používá i tam, kde by bylo obvyklé očekávat perfektní tvary slovesa. Do opozice pak staví větu „*ogni estate, Filippo ci veniva a trovare tre volte*“, která vyjadřuje habituální charakter a zároveň si zachovává neurčitost, protože je neznámé, po dobu kolika lét se tento děj opakoval.

Existují i případy, kdy tyto dva typy slovesných vidů imperfekta (progresivní a habituální) mohou být vyjádřeny současně:

(101) *Quando arrivo, lui sta sempre parlando al telefono.* (ibid., s.47) [Kdykoli přijdu, vždy telefonuje.]

Vedle vyjádření opakovatelnosti děje je zde také zaměření na jeden vymezený moment. Podobně „*Ogniqualevolta Teresa stava arrivando, veniva dato l'allarme.*“

4.1.3 Průběžný vid

Průběžný vid představuje poslední nedokonavou vidovou polohu. Objevuje se ve dvou variantách, a to ve vidu durativním (102) a iterativním (103) a je ve své podstatě velmi podobný progresivnímu a habituálnímu vidu.

(102) *Per tutta la durata dell'incontro, Marco guardava davanti a sé con aria desolata.*

(ibid.,s.49) [Po celou dobu setkání se Marco díval před sebe se zoufalým výrazem.]

(103) *Durante la conferenza, Luigi chiedeva ad Anna di tradurgli ciò che diceva l'oratore.*

(ibid.) [Během konference Luigi žádal po Anně, aby mu přeložila to, co říkal řečník.]

V příkladě (102) se nemůže jednat o progresivní vid, neboť se tato věta nedá opsat progresivní perifrází *stare + gerundium*, věta se totiž nesoustředí jen na jediný okamžik v ději. Renzi namísto této perifráze nabízí opisy jako *non fare altro che + infinitiv, andare + gerundium, continuare a + infinitiv*.

V příkladě (103) se nemůže jednat o habituální charakter, ačkoli samotný děj byl skutečně několikrát opakován. K tomuto opakování však došlo jen uvnitř jedné situace, která se sama o sobě neopakovala.

Stejně jako u předchozích dvou vidů, i u vidu průběžného platí, že jakákoli snaha o ohraničení děje je neslučitelná s použitím imperfekta (104), pokud je imperfektum i přesto zachováno, jedná se o narativní imperfektum, ve kterém je implicitně obsaženo ukončení děje a imperfektum je zde nositelem dokonavého vidu (105).

(104) *Mentre sua moglie partoriva, Gigi fumò dieci sigarette.* (ibid., s.50) [Zatímco jeho žena rodila, vykouřil Luigi deset cigaret.]

(105) *Mentre sua moglie partoriva, Gigi fumava dieci sigarette.* (ibid.) [Zatímco jeho žena rodila, vykouřil Luigi deset cigaret.]

4.2 Imperfektum jako dokonavý děj

Jak již bylo předesláno, imperfektum může být také nositelem dokonavého vidu. Renzi zachytil situace, ve kterých imperfektum podléhá dokonavosti. Z jednotlivých typů imperfekta, které v této práci už byly zmíněny, vystupuje imperfektum jako perfektní čas v následujícím užití:

- Futuro imminente (bezprostřední budoucnost)

(106) *Patrizia mi ha detto che veniva subito.* [Patricie mi řekla, že hned přijde.]

- Passato recente (nedávná minulost)

V tomto použití imperfekta dochází k dovršení děje (*compiutezza*), což je kategorie mající perfektní charakter.

(107) *Luciana mi ha detto che usciva proprio ora dall'ospedale.* [Luciana mi řekla, že právě vyšla z nemocnice.]

- Piuccheperfetto (plusquamperfektum)

Stejně jako *passato recente*, i *piuccheperfetto* vyjadřuje ukončenost děje, a proto i zde nabývá imperfektum perfektního charakteru.

(108) *L'esperienza passata gli insegnava/aveva insegnato che l'impulsività è controproducente.* [Minulá zkušenost ho naučila, že impulsivnost je kontraproduktivní.]

- Imperfetto narrativo (vypravěčské imperfektum)

Narativní imperfektum se používá k popisu dějů, které mají perfektní charakter.

(109) *La guerra, scoppiata nel 1914, durava circa cinque anni, e si concludeva con il trattato di Versailles.* [Válka, která vypukla v roce 1914 a trvala přibližně pět let, byla ukončena Versaillským mírem.]

- Discorso indiretto libero (Polopřímá řeč)

Slovesa v polopřímé řeči si zachovávají stejný vid, který by měla v přímé řeči:

(110) *Domenico gli disse di non poter accettare su due piedi l'invito a trasferirsi. Qui aveva una rete di conoscenze, frequentava ambienti che lo interessavano, otteneva riconoscimenti; laggiù, chissà? Ma potevano riparlare l'indomani quando veniva a cena da loro.* [Domenico jim řekl, že nemůže přijmout nabídku na přestěhování ihned. Tady má celou síť známostí, navštěvuje prostředí, která ho zajímají, dostává se mu uznání. A tam? Kdoví. Ale mohou si o tom promluvit zítra, až k nim přijde na večeři.]

První čtyři slovesa v imperfektu představují nedokonavý vid, poslední dvě slovesa v imperfektu mají dokonavý charakter.

5. Interpretační klíč k modálnímu užití imperfekta

Nyní, kdy už byly představeny temporální i modální vlastnosti imperfekta a kdy byla blíže představena problematika nedokonavého vidu, zbývá už jen zodpovědět otázku, proč právě imperfektum je čas podléhající modalitě v tak velké míře.

Pokud bychom se krátce podívali na ostatní časy, které jsou schopny modálního užití, zjistili bychom, že jsou to časy neprézentní, které se ale k přítomnosti váží a zmírňují ji.

*„Non-present tenses seem to be particularly likely to construct modal implicatures that strongly mitigate the assertive validity of present events.“*⁹ [Neprézentní časy obzvlášť inklinují k vytváření modálních konstrukcí, které značně pozměňují platnost přítomných událostí.]

Mimo imperfektum je schopen modalitě předbudoucí čas, budoucí čas (111) a předminulý čas (112).

(111) *Saranno le cinque.* [Bude asi pět hodin.]

(112) *Senza quell'incidente eravamo già arrivati da Leo.* (Becker, 2010, s.57) [Kdyby nebylo té nehody, tak bychom už u Lea dávno byli.]

Imperfektum však nadále zůstává čas schopný modalitě *par excellence*, neboť modální užití předminulého času je analogické s imperfektem, a může být tedy vysvětleno stejným způsobem. Modální užití budoucího času (stejně jako předbudoucího času) je omezeno především na statická slovesa, což nás přivádí k nedokonavému vidu, který má sám o sobě statickou povahu. A právě otázka vidu hraje v modálním užití imperfekta důležitou roli. Mnoho lingvistů nalézá právě v nedokonavém vidu interpretační klíč pro modální užití imperfekta. Pro jeho modální užití je důležitá skutečnost, že jednotlivé děje nejsou prezentovány jako děje minulé, ale jako děje, jejichž hlavními vlastnostmi jsou neukončenost a neurčitost. Bylo prokázáno, že těmto vlastnostem mluvčí automaticky přiřazují menší stupeň jistoty.

„... (modal implicatures) consist in the speaker's encyclopedic knowledge that indetermined (non-concluded and backgrounded) states of affairs have a low degree of assertiveness, i.e. in

⁹ Becker, *Modality and Mood in Romance*, Berlin: De Gruyter, 2010, str. 57

the moment of speech they are not absolutely certain, or rather they are only the case under certain circumstances.“ (Becker, 2010, s. 60) [(modální užití) spočívá v encyklopedických znalostech mluvčího, které předpokládají, že neurčité děje (nedokončené nebo upozaděné) mají nižší stupeň jistoty. Např. v době promluvy nejsou zcela jisté nebo jsou pravdivé jen za určitých okolností.]

Z toho vyplývá, že modální užití je velmi úzce propojeno s nedokonavým videm a temporální vlastnosti imperfekta jsou v jeho modálním užití potlačeny. Výše citovaná „jistotní teorie“ zcela jistě dokáže obhájit některé z typů modálního užití imperfekta, jako např. epistemické imperfektum, podmínkové věty třetího typu, zdvořilostní imperfektum. S menšími výkladovými problémy by se tato teorie dala aplikovat i na ireálné imperfektum, kdy dochází k přesunu do imaginárního světa, který nefunguje na stejných principech jako hmatatelný reálný svět, dochází tedy ke ztrátě pravidel a jistot, které nabízí reálný svět. Fantaskní svět je těžko uchopitelný, a je tedy ve své podstatě nejistý. „Jistotní teorie“ už ale neobstojí při snaze o objasnění narativního imperfekta a jeho podkategorií (imperfekta historického a reportážního), které nemají za úkol zpochybnit pravdivost událostí, ale spíše je zdramatizovat. Jak již však bylo dříve řečeno, samotného zdramatizování se docílí lépe, budou-li použity nedokonavé tvary sloves, které jsou schopny zachytit děj v jeho trvání. Proto bych tuhle kapitolu uzavřela konstatováním, že „jistotní teorie“ vycházející z neurčitosti nedokonavého vidu dokáže vysvětlit velkou část modálního užití imperfekta. K jeho úplnému vysvětlení je však nutné vzít v potaz vid v celé jeho komplexnosti.

6. Závěr

Hlavním cílem této práce bylo představit imperfektum v jeho modálním užití. K tomu bylo nezbytné poskytnout jeho bližší charakteristiku a ukázat, jak se chová ve svém tradičním (temporálním) užití a také se krátce zamyslet nad jeho schopností vyjadřovat nedokonavost, příp. dokonavost. V průběhu práce jsem došla k závěru, že ucelená charakteristika modálního užití není jev snadno popsatelný a zachytitelný, některé formy modálního užití jsou běžné pouze v mluvené řeči, a proto je mnohé gramatiky často opomíjejí. Další překážkou byla skutečnost, že samotné modální užití není jasně definováno, což způsobuje značnou nepřehlednost při snaze ho striktně odlišit od jeho temporálního užití. Značným problémem se stalo také zjištění, že jednotlivá modální užití jsou spolu často úzce propojena, na některá modální užití se dá nahlížet z více úhlů pohledu, tohle zjištění tedy ztížilo snahu o jejich jasnou kategorizaci. V neposlední řadě k menší nepřehlednosti při sbírání informací přispěla i nejednotná italská terminologie.

Tato práce si dala také za cíl zodpovědět otázku, proč se imperfektum neuspokojí se svým temporálním užitím (tak jako mnohé jiné italské časy), ale velmi často tyto hranici překračuje. Jednotná odpověď pravděpodobně neexistuje. Ve své práci jsem došla k závěru, že jsou to především dva jevy, které zapříčiňují modální užití imperfekta. Na jedné straně je to inklinace k zjednodušování jazyka, což se týká například užití imperfekta v podmínkových větách třetího typu. Tendence ke zjednodušování jazyka není však jednotně přijímána všemi lingvisty, nepochybně ale je, že imperfektum je ve svém diachronním vývoji jev stále častější, a proto má tato teorie své nezastupitelné opodstatnění. Druhým jevem vysvětlujícím modální užití imperfekta je vidovost: imperfektum je v první řadě nedokonavý čas. Mluvčí si automaticky spojí nedokonavý tvar slovesa s neukončeností, neurčitostí, nejistotou či nereálností. Všechny tyto vlastnosti jsou úzce spojené s modálním užitím imperfekta. Nedokonavý vid a jeho neurčitost zodpovídá také otázku týkající se značné významové flexibility imperfekta. Vidovost se tak stala hlavním interpretačním řešením otázky modalit imperfekta.

Nyní zbývá zodpovědět poslední otázku, která byla v úvodu předeslána: je oprávněné považovat modální užití imperfekta za jeho atypickou vlastnost vedle jeho typické temporální vlastnosti? Vzhledem k tomu, že nedokonavost je primární vlastností imperfekta (jak značí ostatně sám jeho název), je jeho užití v modálních případech naprosto oprávněné. Z toho vyplývá, že modální užití imperfekta je jeho neodmyslitelnou schopností, proto ho můžeme bez váhání postavit na stejnou úroveň jako jeho temporální užití.

K úplnosti problematiky italského imperfekta by bylo ještě vhodné ho konfrontovat s češtinou a zaměřit se na rozdílnosti v překladech do češtiny a také v pojetí vidovosti v obou jazycích. Tuhle problematiku však považuji za velmi rozsáhlou, a proto nebyla do této práce zakomponována. Další zajímavou oblastí zkoumání by také mohly být perifráze s imperfektem, které jsou v italštině hojně používány. Ačkoli problematika imperfekta nebyla v této práci naprosto vyčerpána, věřím, že vymezila a objasnila určitá pravidla jeho modálního užití, díky kterým už by tento čas neměl být považován za „passato omnibus“, jak ho nazval Degregorio.

RESUMÉ

Bakalářská práce *Modální užití imperfekta* se zabývá problematikou imperfekta ve spojitosti s jeho modálním užitím. Podnětem k této práci se stala skutečnost, že imperfektum se velmi často vyskytuje v situacích, ve kterých nebývá nositelem minulosti, ale nabývá jiných vlastností. Cílem této práce bylo tyto jednotlivé situace zachytit, objasnit a najít jejich společnou charakteristiku.

Pro vymezení modálního užití imperfekta bylo nejdříve nutné vymežit imperfektum v jeho temporálním užití a stanovit hranice mezi těmito dvěma užitími imperfekta. Další část práce se pak věnovala jednotlivým typům modálního užití imperfekta a poskytla jejich bližší charakteristiku. Neodmyslitelnou součástí práce se pak ukázala být část o vidových vlastnostech imperfekta, ze kterých posléze čerpala závěrečná část práce, která si dala za úkol objasnit podstatu modality imperfekta. Tato závěrečná část tak poukázala na důležitost kategorie vidu ve spojitosti s imperfektem a stanovila vidovost za hlavní interpretační klíč k jeho modálnímu užití.

Ačkoli práce nepřinesla žádné nové objevy, je přínosná především pro zachycení jednotlivých situací, ve kterých imperfektum vystupuje ve svém modálním užití, neboť mnohé italské gramatiky nepřikládají této problematice přílišný důraz a soustředí se především na temporální užití imperfekta.

SUMMARY

The bachelor thesis "Modal Use of the Imperfect Tense" focuses on situations where the temporal functions of the Imperfect are suppressed and where the Imperfect tense acquires a modal value. The aim of this thesis is to describe and clarify all these situations and to answer the question of why the Imperfect tends to such modality and flexibility in its meaning.

Firstly, it was important to differentiate the temporal use from its modal one and therefore the first part of the thesis is dedicated to the temporal use of the Imperfect. In this part the basic characteristics of the Imperfect are set out as well. The second part focuses completely on modal use and describes in detail the situations in which the Imperfect attains its modal character. Imperfective and perfective aspect in connection to the Imperfect are presented in the fourth part. The last part reveals the importance of imperfective aspect which seems to give a satisfactory explanation for the strong inclination of the Imperfect to modality.

The thesis has not offered any surprising revelations, but is rather unique because it focuses on a topic that is mostly neglected in Italian grammar books. These books usually consider only the temporal use of the Imperfect. Its modal use is mostly considered as an abnormal quality of the Imperfect. This thesis has shown that both uses are equivalent as they originate from the same point – the imperfective aspect.

RIASSUNTO

La tesi di laurea "Usi modali dell'imperfetto" è dedicata soprattutto all'uso dell'imperfetto nelle situazioni nelle quali i tratti modali vengono in risalto, mentre i tratti puramente temporali sono, al contempo, trascurati. Lo spunto per la scelta di questo tema è stato l'uso molto ampio dell'imperfetto che va ben oltre l'espressione delle azioni avvenute nel passato ed i connotati della durabilità e dell'indeterminatezza.

Nella prima parte della tesi vengono trattati gli usi temporali dell'imperfetto, dove l'imperfetto esprime in prima istanza il passato. In questi casi l'imperfetto è usato per descrivere una situazione indeterminata, una ripetizione, un'abitudine, azioni parallele o per descrivere una situazione interrotta da un'altra azione. L'imperfetto serve a descrivere le situazioni di sfondo, cioè indica circostanze secondarie che accompagnano il fatto principale. Nell'uso temporale viene anche incluso l'uso dell'imperfetto al posto del piuccheperfetto (trapassato prossimo) e nel discorso indiretto. La parte riguardante l'uso temporale si rivela importante per delineare il confine tra l'uso temporale e quello modale dell'imperfetto. Tuttavia, è importante dire che il confine tra questi due tipi è molto sottile e discutibile e non esiste un'opinione unica su questa divisione.

La seconda parte è dedicata completamente all'uso modale dell'imperfetto. In questi casi l'imperfetto non esprime in prima istanza il passato, ma assume altre facoltà. L'uso modale dell'imperfetto è suddiviso nel testo in diverse categorie a seguito descritte. L'imperfetto di modestia serve ad attenuare l'affermazione categorica del presente, per questo si adopera in frasi di cortesia e nelle richieste. L'imperfetto di irrealtà esprime il distacco dalla realtà, il che succede grazie alla sua imprecisione nel rappresentare i contorni dell'azione. In questo testo è suddiviso nell'imperfetto ludico, che viene usato dai bambini per introdurre un gioco o per distribuire le parti, e nell'imperfetto onirico (detto anche fantastico) che descrive i sogni o lo spostamento mentale verso la sfera del desiderio o dell'immaginazione. Un altro tipo di imperfetto nell'uso modale è l'imperfetto narrativo. In questo caso, l'imperfetto viene usato per descrivere azioni determinate e concluse nel passato che, secondo le regole, dovrebbero essere espresse con tempi perfettivi. L'imperfetto è in grado di rallentare le azioni rendendole più drammatiche e dà alla frase un senso di elevatezza. L'imperfetto narrativo è poi suddiviso nell'imperfetto storico e nell'imperfetto del giornalismo. L'imperfetto epistemico-doxastico viene usato quando il parlante si riferisce a precedenti credenze e conoscenze, quando esprime la sua opinione o una circostanza ammessa, ma non ancora dimostrata. Così la frase assume il carattere epistemico. L'imperfetto di pianificazione è usato

nel parlato quotidiano e serve ad esprimere azioni future che, al momento dell'enunciazione, non sono certe e sono in qualche modo negoziabili poichè il parlante esprime la sua volontà di cambiare il piano o di metterlo in discussione. L'imperfetto ipotetico viene usato nel cosiddetto terzo tipo di periodo ipotetico ed è generalmente considerato come un esempio di semplificazione e di economia linguistica. In questi casi l'imperfetto sostituisce sia il condizionale composto sia il congiuntivo trapassato che sono richiesti nel registro formale. L'imperfetto conativo esprime un tentativo o le azioni che restano a livello di pianificazione. L'imperfetto imminenziale è molto simile all'imperfetto conativo ed esprime un'azione cominciata ma non portata al termine. Molti linguisti non distinguono fra questi due tipi dell'uso modale dell'imperfetto. Infine, vi è l'imperfetto ipocoristico, usato nei casi in cui gli adulti si rivolgono ai bambini in termini fiabeschi. Questo tipo dell'imperfetto fa parte del cosiddetto baby talk.

La terza parte si focalizza sull'aspetto, che è una categoria grammaticale abbastanza trascurata nella linguistica italiana. L'attenzione è naturalmente focalizzata sull'aspetto imperfettivo che è poi diviso in aspetto progressivo, abituale e continuo. L'aspetto progressivo coglie un processo in un singolo istante del suo svolgimento, l'aspetto abituale riguarda un processo regolare e l'aspetto continuo è una certa combinazione di questi due tipi e si presenta in due varianti: in quella durativa e quella iterativa. Tutti questi aspetti rappresentano la natura imperfettiva dell'imperfetto. Ma l'imperfetto è anche capace di presentare carattere perfettivo, il che accade per esempio nell'imperfetto narrativo dove l'imperfetto rimanda ad eventi completati e completamente conclusi nel tempo. Altre situazioni nelle quali l'imperfetto acquisisce il carattere perfettivo avvengono quando quest'ultimo è usato al posto del piuccheperfetto o nelle situazioni quando l'imperfetto esprime il futuro imminente o il passato recente.

La quarta parte cerca di trovare una spiegazione per la grande diffusione dell'imperfetto e allo stesso tempo cerca di rispondere alla domanda perché proprio l'imperfetto, tra tutti i tempi dell'indicativo, è il più flessibile di tutti e ha la più forte tendenza verso la modalità. Una delle risposte possibili è la tendenza verso la semplificazione del sistema verbale nell'italiano. Questa risposta viene appoggiata dal fatto che l'imperfetto nel suo sviluppo diacronico è sempre più frequente. Questa spiegazione, però, non riesce a chiarire l'uso così ampio dell'imperfetto nelle situazioni modali perché l'imperfetto in questi casi può essere trovato nelle opere di Brunetto Latini o di Niccolò Machiavelli. Lo sviluppo diacronico non è quindi una risposta sufficiente anche se è importante considerarla. La seconda interpretazione che viene proposta in questo testo è quella dell'aspetto imperfettivo

che risulta dare una spiegazione soddisfacente dell'uso modale dell'imperfetto. È stato scoperto che i parlanti attribuiscono all'aspetto imperfettivo in modo subconscio un basso grado di certezza. Questo succede perché i parlanti sanno che le azioni espresse con l'imperfetto sono colte nel loro svolgimento e che non sono ancora concluse. Il senso di durabilità e indeterminatezza porta i parlanti a dare agli eventi poca certezza, cioè le azioni nel momento dell'enunciazione non sono certe o sono valide solo sotto alcune circostanze. Questa teoria può spiegare l'uso dell'imperfetto epistemico-doxastico, dell'imperfetto di irrealtà e di modestia, dell'imperfetto onirico, conativo, prospettivo, ipotetico e ipocoristico. Ma "la teoria di certezza" non è applicabile a nessun tipo di imperfetto narrativo. Ciò nonostante l'aspetto imperfettivo riesce a spiegare anche questo uso dell'imperfetto perché la natura dell'aspetto imperfettivo sa rallentare le azioni, coglierle nella loro durata, il che le rende più drammatiche. L'aspetto imperfettivo è così diventato in questo testo una parte inscindibile per la spiegazione dell'uso modale dell'imperfetto.

Sebbene la tesi non abbia raggiunto nuove conclusioni nella problematica dell'imperfetto, ha presentato il tema degli usi modali dell'imperfetto che vengono spesso trascurati nelle grammatiche e che sono molte volte considerati come un uso anomalo dell'imperfetto. La tesi ha dimostrato che l'uso dell'imperfetto nelle situazioni modali è un valore intrinseco dell'imperfetto e quindi equivalente all'uso temporale.

BIBLIOGRAFIE

- Bazzanella, C., *I modi dell'imperfetto, Italiano e oltre*, II, 1, 1987, s.18-22
- Becker, M., *Modality and Mood in Romance*, Berlin: De Gruyter, 2010
- Biagi, M.L.A., *La grammatica del testo*, Milano: Gruppo Ugo Mursia Editore, 1995
- Bocchiola, M., *Grammatica pratica dell'italiano dalla A alla Z*, Milano: Hoepli Editore, 1999
- Dardano, M., *Grammatica italiana con nozioni di linguistica*, Bologna: Zanichelli, 1989
- Degregorio, O., *Abuso dell'imperfetto*, „Lingua nostra“, VII, 1946, s.70-71
- Fogarasi, M., *Grammatica italiana del Novecento: sistemazione descrittiva*, Roma: Bulzoni, 1993
- Hamplová, S.: *K problematice vidovosti v italštině*, Praha: Univerzita Karlova, 1994
- Hamplová, S., *Mluvnice italštiny*, Praha: Leda, 2004
- Iori, B., *L'italiano e le altre lingue*, Milano: FrancoAngeli, 2005
- Lepschy, G., *La lingua italiana. Storia, varietà dell'uso, grammatica*, Milano: Bompiani, 2002
- Patard, A., *Cognitive Approaches to Tense, Aspect, and Epistemic Modality*, Amsterdam: John Benjamins, 2011
- Proto, B., *Guida alla comunicazione linguistica*, Firenze: Le Monnier, 1987
- Renzi, L., *Grande grammatica italiana di consultazione*, vol. II, Bologna: il Mulino, 1988
- Ronconi, A., *L'imperfetto di modestia e l'imperfetto irreal*, „Lingua nostra“, VI, 1944-1945, s.64-66
- Serianni, L., *Grammatica italiana*, Torino: UTET, 1988

Internetové zdroje

- Contesti.eu, 2012, cit. 25.5.2012, přístupné z internetové adresy: <http://www.contesti.eu/articoli-linguistica/limperfetto-di-conato-prima-parte/>
- Ústav pro jazyk český, Akademie věd ČR, Jiří Haller, 2011, cit. 28.5.2012, přístupné z internetové adresy: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=1556>
- Wikipedia: Imperfetto, 2012, cit. 1.6.2012, přístupné z internetové adresy: <http://it.wikibooks.org/wiki/Italiano/Imperfetto>
- Wikipedia: Ipocoristico, 2012, cit. 25.5. 2012, přístupné z internetové adresy: <http://it.wikipedia.org/wiki/Ipocoristico>

Korpusy na internetu:

Korpus CORIS/CODIS - http://dslo.unibo.it/coris_ita.html

